

A Feasibility Study of the Actualization and Occurrence of Pretence in Cyberspace and Its Manifestations

Hamid Kazemi Motlagh

Ph.D Student of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Alborz campus of Tehran University, Tehran, Iran

Abedin Momeni*

Associate Professor of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Tehran University, Tehran, Iran

Abedinmomeni@ut.ac.ir

DOI: 10.30495/CYBERLAW.2022.697206

Keywords:

Pretence, Legal
Pretence,
Criminal
Pretence,
Cyberspace,
Social
Networks

Abstract

Among the jurisprudential and legal aspects of the increased usage scope and exploitation of the cyberspace, the social networks and the platforms such as Instagram, Telegram, Facebook, etc. are embedded the issues of the pretence and the possibility of actualization of its various legal and criminal aspects in the cyber space. Therefore, the main concern and issue of the present research, which has employed descriptive and analytical methods, is first to examine and explain whether the pretence, having different worship and non-worship aspects and has manifestations in real world, can also actualize and occur in the cyberspace as well or not and, if the occurrence of pretence in cyberspace is possible, what kinds of manifestations, proofs and instances it shows. The results and findings of the research confirm that nowadays the vast majority of legal acts and criminal offenses that are committed in real world can also be committed in cyberspace and that various manifestations, proofs and instances in this arena confirm the findings of the research. This is for the reason that first, as far as the criminal regulations are concerned, pretence of debauching (vice and impiety), pretence of drinking alcohol, power show-off pretence is possible in the cyberspace as well, and the filing of court cases in this regard is a proof for this claim. Second, as far as the pretence in legal terms is concerned, pretence of online purchase and sale as well as pretence of concealing the defects of commodities in cyberspace advertisement are among the manifestations of the occurrence of pretence in cyberspace.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license:

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

امکان‌سنجی تحقق تظاهر در فضای مجازی و جلوه‌های آن

حمید کاظمی مطلق

دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، پردیس البرز دانشگاه تهران، تهران، ایران

دکتر عابدین مومنی*

دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Abedinmomeni@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳ مهر ۱۴۰۱

تاریخ دریافت: ۲۳ خرداد ۱۴۰۱

چکیده

از جمله ابعاد فقهی و حقوقی افزایش دامنه استفاده و بهره‌برداری از فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌هایی نظیر اینستاگرام، تلگرام، فیسبوک و غیره مربوط به تظاهر و امکان تحقق جوانب مختلف حقوقی و کیفری آن در محیط سایبری است. بنابراین دغدغه و مساله اصلی این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی تهیه و تنظیم شده است اولاً بررسی و تبیین این موضوع است که آیا تظاهر که جنبه‌های مختلف عبادی و غیرعبادی دارد و در فضای حقیقی دارای نمود و بروز است در فضای مجازی نیز قابلیت تحقق دارد یا خیر و اگر وقوع تظاهر در فضای مجازی امکان‌پذیر است در کدام مصادیق و جلوه‌ها ظهور و بروز پیدا می‌کند. نتایج و یافته‌های پژوهش موید این مطلب است که امروزه اکثر قریب به اتفاق اعمال حقوقی و جرایم کیفری که در فضای حقیقی محقق می‌شود امکان تحقق در فضای مجازی نیز دارد و مصادیق و جلوه‌های مختلف در این حوزه موید این مطلب است، چرا که هم در ابعاد کیفری تظاهر به فسق و فجور، تظاهر به شرب خمر، تظاهر به قدرت‌نمایی از طریق فضای مجازی امکان‌پذیر است و تشکیل پرونده‌های قضایی در این خصوص گواه این مدعا است و هم در حوزه تظاهر حقوقی، تظاهر به خرید و فروش اینترنتی و همینطور تظاهر در کتمان عیب کالا در تبلیغات فضای مجازی از جمله جلوه‌های محقق شدن تظاهر در فضای مجازی است.

کلید واژگان: تظاهر، تظاهر حقوقی، تظاهر کیفری، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی.

۱. تبیین مفهومی تظاهر

در مفهوم لغوی، اگر انسان کاری را برای جلب توجه مردم انجام دهد، تظاهر نامیده می‌شود. (دهخدا، ۱۳۸۵: ۹۸۷) همچنین تظاهر به معنای خودنمایی کردن یا آشکار کردن خود نمایی کردن، ظاهرسازی، عوام فریبی، ریا و ریاکاری، خود را به داشتن صفتی وانمود کردن نیز آمده است. می‌توان گفت که تظاهر در واقع نشان دادن حالت یا احساسی دروغین است که وجود ندارد، اما فرد سعی دارد آن حالت یا احساس را به دروغ به نمایش بگذارد.

فارغ از مفهوم لغوی، آنچه که در امور شرعی و فقهی و همینطور از منظر امور عبادی آمده است این است که اصولاً انسان مؤمن، چون به خدایی معتقد است که از کار بندگان باخبر است و بر نیک و بد آن، پاداش و کیفر خواهد داد، نباید غیر خدا را در نظر داشته باشد و برای پسند این و آن کار کند یا ظاهر و نمای کار خویش را به نحوی انجام دهد که جلب نظر غیر خدا را مدنظر داشته باشد. اخلاص و دوری از ریا، خودنمایی و تظاهر، گوهری است ارزنده و البته کمیاب که ارزش عمل‌ها هم بستگی به همین جوهر و گوهر دارد. خداوند، از کار خالص بندگان خشنود است و اعمال آمیخته به تظاهر، نزد خداوند نه ارزشی دارد و نه پاداشی.

اصولاً در مبانی فقهی و روایی، تظاهر، خصلتی ناپسند تلقی شده است که گاهی چنان پنهان و آرام در عمل رخنه می‌کند که خود انسان هم متوجه آن نخواهد شد و چه بسا سال‌ها، عمل ریایی و آلوده به تظاهر انجام دهد و تصور کند که برای خدا عمل کرده است. آنچه که از تظاهر در امور عبادی و غیرعبادی به دست می‌آید، روشن می‌سازد که تظاهر به شکل‌های مختلف ممکن است بروز کند، گاهی تفاوت گفتار و کردار است، گاهی تفاوت کردار آشکار و کردار پنهان است، گاهی اختلاف ظاهر و باطن است و گاهی دوگانگی سخن و انگیزه است. (محمدی، ۱۳۹۸: ۵۵) در تعالیم قرآن کریم، تظاهر امری نکوهیده تلقی می‌شوند و مصادیق مختلفی در مذمت آن بیان شده است.

خداوند در قرآن کریم، اعمال ریا کارانه چنین تبیین کرده است: «فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ» (سوره مبارکه بقره، آیه شریفه ۲۶۴) به این معنا که کار ریاکار یا منت گذار، همچون قطعه سنگ صافی است که بر آن، (قشر نازکی از) خاک باشد (و بذریه‌ای در آن افشاندن شود) و رگبار باران به آن برسد (و همه خاک‌ها و بذرها را بشوید) و آن را صاف (و خالی از خاک و بذر) رها کند، آنها از کاری که انجام داده‌اند، چیزی به دست نمی‌آورند و خداوند جمعیت کافران را هدایت نمی‌کند.

این آیه وجه شباهت ریاکار را به سنگی که قشر نازکی از خاک روی آن را پوشانده بیان می‌کند و آن، بی‌اثر و سست بودن عمل است. هم چنان که خاکی که روی سنگ صاف قرار دارد با بارانی از بین رفته و نمی‌تواند اثر داشته باشد، ریا کاران نیز از اعمالشان هیچ گونه بهره‌ای نمی‌برند. (کامرانیان، ۱۳۹۳: ۲۷)

از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و اله) روایت شده است که هر کس نماز بخواند و ریا کند شرک ورزیده و هر که روزه بگیرد و ریا کند شرک ورزیده و هر که صدقه دهد و ریا کند شرک ورزیده». (طباطبایی، ۱۳۸۴: ۳۵۵) آنگاه این آیه را خواندند: «فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا». (سوره مبارکه کهف، آیه شریفه ۱۱۰) بدین معنا که «پس هر که به لقای پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ کس را در عبادت پروردگارش شریک نکند».

در صحیفه سجاده، امام زین العابدین (ع) پاکیزگی از ریا و تظاهر در اعمال را نیز از خداوند متعال خواسته است (صحیفه سجاده، دعای ۴۴) و حدیثی از امام علی (ع) روش بی‌نیازی از عذر خواهی از خداوند و واگذاری به غیر را، ترس از خدا و عمل بدون ریا و خودنمایی معرفی نموده است. (نهج البلاغه، ۱۳۸۱: ۶۹)

پیدایش تظاهر در افراد، بدترین و بزرگ‌ترین بلای روحی است که می‌تواند مثل خوره به جان جوامع بیافتد. وقتی تظاهر در ملتی تبدیل به عادت شود، در همه شئون زندگی‌شان تاثیر می‌گذارد و بعد اعتماد بین افراد آن جامعه جایگاهی نخواهد داشت، چون همه اعضای جامعه از متظاهر بودن خود و دیگر اعضا آگاه هستند و بنابراین هیچ کس به دیگری اعتماد ندارد. در نهایت انجام درست و بی‌نقص کارهای دسته جمعی در آن جامعه مشکل و تقریباً غیرممکن می‌شود.

البته از نظر فقهی هر تظاهر و نشان‌دادنی، ریا یا تظاهر به معنای مصطلح آن نیست، زیرا خداوند واجب دانسته تا برخی از اعمال با تظاهر و آشکار انجام گیرد. مانند: عبادت‌هایی که به صورت جمعی انجام می‌شود مثل: نماز جماعت و جمعه، حج، نماز عیدین و غیره که به منظور ترویج عمل خیر میان مردم است. همچنین در برخی موارد به تظاهر سفارش شده است مانند: تظاهر به حزن و اندوه در عزای ائمه.

کسانی که ریا را تنها در عبادات جاری می‌دانند می‌گویند: «ریا عبارت است از انجام دادن عبادت الهی به منظور کسب موقعیت و منزلت در دل مردم».

ولی آنان که ریا را منحصر در عبادات ندانسته، بلکه در همه کارهای نیک جاری می‌دانند می‌گویند: «ریا عبارت است از نشان دادن و وانمود کردن چیزی، از اعمال حسنه، یا خصال پسندیده، یا عقاید حقه، به مردم، برای منزلت پیدا کردن در قلوب آنان و اشتها پیدا کردن در نزد آنان، به خوبی و صحت و امانت و دیانت، بدون قصد صحیح الهی». (موسوی خمینی، ۱۳۸۵: ۳۵)

از یک منظر دیگر، تظاهر قابل تقسیم به تظاهر فردی و اجتماعی است، تظاهر اجتماعی به آن دسته از ریاکاری گفته می‌شود که در جامعه به صورت جمعی و الگو یافته صورت می‌گیرد. به عنوان مثال، بسیاری از افراد ممکن است خود را به ظواهر دینی بیاریند تا بتوانند از حقوق شهروندی و مزایای اجتماعی و اقتصادی که ممکن است در نتیجه این آراستگی به ظواهر دینی نصیب آنها شود، برخوردار شوند، این وضعیت (تظاهر به دینداری) اگر به صورت جمعی و الگویافته تعریف شود، یعنی عده زیادی به طور مشابه یک نوع عمل ریاکارانه را انجام دهند و جامعه نیز در مواجهه با این ریاکاری، با نوعی تسامح و مدارا رفتار کند، تظاهر اجتماعی است، به عبارتی جامعه به نوعی این ریاکاری را پذیرفته، معنای آن را می‌فهمد و در عین حال به عنوان ضرورت اجتماعی یا توجیهی دیگر آن را پذیرفته است. اینکه گاهی در محیط کار، کسی رفتار ریاکارانه انجام می‌دهد، اما دیگران به نوعی رفتار او را تایید می‌کنند، بدین سبب است که خودشان هم در موقعیتی دیگر همان کار را انجام می‌دهند. پس گویا همه با هم رفتار ریاکارانه را به عنوان یک استراتژی تعامل، قبول دارند و به آن مشروعیت اجتماعی داده‌اند. این نوع ریاکاری کاملاً با ریاکاری‌های سطح خرد، یعنی ریاکاری‌هایی که افراد در موقعیت‌هایی همچون مناسبت‌های خانوادگی یا مناسبات بین فردی انجام می‌دهند، متفاوت است. چون فقط در مناسبات میان من و یک عضو از خانواده چنین تظاهری معنا دارد. علت ریاکاری فردی، تاریخی و تمدنی است و به نوع بشر هم بستگی دارد، اما ریاکاری اجتماعی از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر فرق می‌کند و تابع فرهنگ جامعه است. (انوری، ۱۳۹۷: ۱۲۵)

۲. جلوه‌های تظاهر

مهمترین مباحثی که در مسئله تظاهر از منظر فقه و حقوق بحث شده و ضرورت بررسی دارد در چند بخش مصداق یافته است:

بخشی از مصادیق و بازتاب تظاهر در امور جزایی و کیفری متبلور است، مانند تظاهر به فعل حرام. تظاهر به فعل حرام با توجه به معنای لغوی آن، یعنی وانمود کردن و انجام فعل حرام در مرئی و منظر دیگران (به نحو علنی) و عبارت از ارتکاب عملی است که انجام آن در شرع ممنوع می‌باشد. تظاهر به حرام در فقه امامیه با تعابیری مثل «تجاهر به فسق» ارتکاب علنی گناه یا تظاهر به گناه شناخته می‌شوند و از نقطه نظر قوانین حقوقی مقصود از تظاهر به عمل حرام، تظاهر به رفتاری است که در قانون برای آن مجازات پیش‌بینی شده باشد و آن در صورتی است که: اولاً ارتکاب آن لزوماً در مرئی و منظر عموم باشد، اعم از اینکه محل ارتکاب از امکان عمومی باشد یا نه و یا ارتکاب آن در امکان‌های است که معد برای پذیرفتن عموم باشد و ثانیاً عرفاً مغایر با ارزش‌هایی باشد که اکثریت مردم جامعه اسلامی بی‌احترامی به آن را قابل تحمل نمی‌دانند و ارتکاب آن را موجب جریحه‌دار شدن عفت عمومی می‌گردد.

در حقوق جزایی جرایم به یک اعتبار به جرایم مشهود و جرایم غیرمشهود تقسیم می‌شوند. قوانین شکلی ایران در مورد جرایم مشهود آیین رسیدگی سریع را پذیرفته است و قوانین ماهوی نیز به تشدید مجازات جزایی که مشهود است پرداخته است. توضیح آنکه منع ارتکاب محرمات شرعی به ویژه ارتکاب علنی اعمال منافی عفت از دیرباز به لحاظ حمایت و حراست از اخلاق

و عفت عمومی مورد توجه ادیان الهی، سلاطین و قانونگذار جوامع مختلف قرار گرفته است. دین مبین اسلام نیز هرگونه تظاهر و تجاهر به معاصی را به شدت نهی نموده و ضمن ستودن تلاش برای اختفای معصیت خود و دیگران، به مرتکب وعده آمرزش داده است.

بی تردید تظاهر به ارتکاب محرمات به خصوص اعمال منافی عفت حاصلی جز اشاعه فساد، هتک حرمت و آلوده شدن فضای معنوی جامعه نخواهد داشت. به همین دلیل در اسلام با هر کاری که جو جامعه را مسموم یا آلوده کند شدیداً مبارزه شده است، مثل غیبت و افشا نمودن عیوب دیگران و اشاعه فحشا یا آشکار کردن گناه^۱ به همین جهت، گناه آشکار، اهمیتش بیش از گناه مستور و پنهان است و امام علی(ع) گناه آشکار را از سخت‌ترین گناهان بر شمرده است^۲ و اظهار کننده گناه را مورد سرزنش قرار داده و بر مردی که چهار مرتبه اقرار به زنا کرد خشمگین شد و فرمود: چه قبیح است که برخی از گناهان زشت را مرتکب می‌شوند و سپس خود را در میان مردم رسوا و مفتضح می‌کنند^۳. در منابع فقهی عدم ستر معصیت و تظاهر و تجاهر به آن را نشانه تجری به خدا و از موجبات تبدیل شدن گناهان صغیره به کبیره شمرده است^۴ و در فقه امامیه نیز به ارتکاب جرایم به نحو مشهود آثار متعددی در باب تشدید واکنش اجتماعی از جمله «عدم استحقاق سهم الخمس^۵ و زکات مال^۶»، جواز استخفاف متجاهر به فسق^۷، سقوط عدالت و شهادت متظاهر به منکرات^۸ بر آنها بار می‌شود.

بخش دیگری از تظاهر در امور مدنی و معاملات و عقود متبلور است، از این منظر، تظاهر به معنای تدلیس است و در متون فقهی و قانون مدنی عبارت است از فریب دادن و کلاهبرداری یا تقلب در معاملات و عقود به منظور رسیدن به سود بیشتر و منفعت طلبی که گاهی منجر به خیانت و ظلم به دیگران می‌شود. البته دامنه فریب در معاملات بسیار وسیع می‌باشد. اما منظور ما تظاهر به پنهان نمودن عیب یا عیوب و تظاهر به حسن و محاسن واهی در خصوص کالا یا خدمات یا هر چیزی که مورد معامله است می‌باشد. نبی گرامی اسلام (ص) مسلمانان را از این کار زشت پرهیز داده است. در همین راستا عمل «نجش» یعنی کسی که تصمیم به خریدن متاعی را ندارد ولی بهای آن را بالا برد تا دیگری آن را گران بخرد یکی دیگر از نمودهای تظاهر بر خلاف حقیقت و دروغ در گفتار و عمل محسوب شده است. به طور کلی کم فروشی، نجش نمون در معامله، تظاهر به عمل کردن مفاد قرارداد به خلاف واقع، تظاهرهای اداری مانند تظاهر به کثرت کار، تظاهر به خودنمایی‌های دروغین یا تبلیغات غلط، همه نمونه‌هایی از این نوع تظاهرها است که مورد توجه متون فقهی و نظام حقوق مدنی و جزایی قرار گرفته است. متأسفانه بنا به مشاهدات در پرونده‌های گوناگون در رویه قضایی ایران علاقه‌ای به کیفری کردن این مساله وجود ندارد و شکایت‌هایی با موضوع فریب در معامله به صدور قرار منع تعقیب می‌انجامد.

۳- امکان تحقق تظاهر در فضای مجازی

یکی از مهمترین سوال‌ها و دغدغه‌های مطروحه در خصوص تظاهر، تامل بر روی این موضوع است که آیا اساساً امکان وقوع تظاهر در فضای مجازی به مانند آنچه که در فضای واقعی و غیرمجازی رخ می‌دهد وجود دارد یا خیر. به بیان دیگر باید دید همانطور که در حقیقت و در عمل، شاهد تظاهر هستیم، می‌توانیم فروعی از آن را در فضای مجازی نیز محقق شده بپنداریم.

^۱ چنانکه خداوند متعال در آیه شریفه ۱۹ سوره نور تصریح می‌فرماید: آنهایی که دوست دارند زشتی‌ها در میان مردم با ایمان شیوع یابد عذاب دردناکی برای آنها در دنیا و آخرت است و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید.

^۲ علی بن محمد، اللیثی الواسطی، عیون الحكم و المواعظ (قم: دارالحدیث، ۱۳۷۶) ص ۹۵.

^۳ محمد بن حسن، حرعالمی، وسایل الشیعه، ج ۱۵ (قم: موسسه آل البيت (ع))، ص ۳۲۷.

^۴ محمد بن حسن، حرعالمی، وسایل الشیعه، ج ۱۵ (قم: موسسه آل البيت (ع))، ص ۳۰۴.

^۵ سید محمد کاظم، طباطبایی یزدی، عروة الوثقی، ج ۲، (قم: نشر موسسه السبطين علیه السلام العالمیه، ۱۳۳۷ق)، ص ۴۳.

^۶ همان، ص ۳۶۴.

^۷ حسن، نجفی، جواهرالکلام، ج ۴۱، (بیروت: نشر دار احیا التراث العربی، ۱۳۷۲)، ص ۴۱۲.

^۸ سید روح الله، موسوی، خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، (قم: دارالعلم، ۱۴۰۹ق)، ص ۲۷۲.

در مقام پاسخ به این موضوع باید گفت که اساساً پس از فراگیر شدن فضای مجازی و گسترش یافتن استفاده از این ظرفیت و تکنولوژی، رفته رفته تمامی مصادیق و جلوه‌های فضای حقیقی، یک معادل نیز در فضای مجازی به خود اختصاص داد و به این ترتیب این موضوع در مسائل حقوقی از جمله قوانین و مقررات سرایت کرد. نمونه‌های آن پیش‌بینی سرقت رایانه‌ای به عنوان معادل سرقت حقیقی در قانون جرایم رایانه‌ای است. همین‌طور می‌توان لیست بلندبالایی را به عنوان نمونه اشاره کرد، نظیر کلاهبرداری رایانه‌ای، جعل رایانه‌ای، قرارداد الکترونیکی، امضای الکترونیکی و غیره.

در نتیجه امروزه به جرئت می‌توان گفت که آنچه تحت عنوان تظاهر در قالب نمودهای کیفری و حقوقی وجود دارد، در فضای مجازی نیز امکان تحقق یافتن دارد و در ادامه با بررسی جلوه‌های کیفری از یک سو و جلوه‌های حقوقی تظاهر در فضای مجازی، به روشنی به این دغدغه و سوال پاسخ خواهیم داد که با توجه به این مصادیق و جلوه‌ها، امکان محقق شدن تظاهر در فضای مجازی وجود دارد و امری دور از باور نخواهد بود.

۳- جلوه‌های تظاهر در فضای مجازی

با توجه به مباحث مطروحه در بندهای پیشین و مشخص شدن این موضوع که امکان تحقق تظاهر در فضای مجازی وجود دارد، اینک برای اثبات امر بیان شده از یک سو و همین‌طور شفاف شدن مصادیق تظاهر در فضای مجازی و چگونگی محقق شدن آنها، این جلوه‌ها را یک به یک مورد بررسی و واکاوی قرار خواهیم داد.

۳-۱- جلوه‌های تظاهر در فضای مجازی در امور کیفری

در فضای مجازی برخی از جلوه‌های تظاهر وجود دارد که جنبه کیفری پیدا می‌کند، از جمله آنها تظاهر به داشتن مشاغل خاص در فضای مجازی، تظاهر به مصرف مسکرات و مواد مخدر و یا فسق و فجور در فضای مجازی که در ادامه به برخی از این مصادیق اشاره خواهیم کرد.

۳-۱-۱- تظاهر به حرفه وکالت در فضای مجازی

یکی از مصادیق تظاهر که در قوانین بازتاب یافته و برای آن کیفر در نظر گرفته شده است تظاهر به امر و حرفه وکالت است که این موضوع از طریق فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نیز قابل تصور است. در قانون وکالت و ماده ۵۵ آن مقرر شده است که: «وکلائی معلق و اشخاص ممنوع‌الوکاله و به طور کلی هر شخصی که دارای پروانه وکالت نباشد از هرگونه تظاهر و مداخله در عمل وکالت ممنوع می‌باشد، اعم از اینکه عناوین تدلیس از قبیل مشاور حقوقی و غیره اختیار کند و یا به وسیله شرکت و سایر عقود یا عضویت در موسسات، خود را اصیل دعوی قلمداد کند...».

ارتکاب این جرم نه تنها توسط اشخاصی ممکن است که پروانه وکالت ندارند؛ بلکه کلیه اشخاصی که به هر دلیلی ممنوع از انجام عمل وکالت می‌باشند نیز موضوع این جرم‌اند. از جمله وکلایی که به دلیل انجام تخلفات انتظامی، مجوز وکالتشان به طور موقت معلق شده است و یا به طور دائم از اشتغال به وکالت دادگستری ممنوع شده‌اند. برای تحقق این جرم، دو عمل تظاهر و مداخله در امر وکالت باید انجام شود. به عبارت دیگر شخصی که در فضای مجازی خود را به عنوان وکیل دادگستری معرفی می‌نماید از این طریق می‌بایست مداخلات حقوقی در پرونده‌ای به عنوان وکیل انجام داده باشد.

در این خصوص می‌توان به رای صادره شعبه ۱۴۱ دادگاه کیفری دو مشهد با شکایت کانون وکلای دادگستری خراسان اشاره کرد که در آن فردی که تحت پوشش یک موسسه غیرتجاری با تبلیغات در فضای مجازی تظاهر به وکالت کرده بوده محکوم شده است. بر اساس رای دادگاه نظر به مجموع اوراق پرونده و با عنایت به تصاویر و متن پیام‌های ارائه شده از سوی کانون وکلای دادگستری خراسان رضوی که حاکی از تظاهر متهم به وکالت است و اظهارات متهم که مفید اقرار به ارسال پیام‌های ارائه شده است و دفاع غیر موثر وی مبنی بر داشتن تحصیلات حقوقی و مجوز تاسیس موسسه با عنایت به اینکه در مجوز صادره نیز "با بکارگیری وکیل معتبر دادگستری" قید شده است رفتار ارتكابی وی را منطبق با ماده ۵۵ قانون وکالت مصوب ۱۳۱۵ و بزه کاری وی را ثابت و محرز دانسته و .... متهم موصوف را به پرداخت هیجده میلیون ریال جزای نقدی جایگزین یکماه حبس تعزیری به نفع صندوق دولت (مجازات درجه هفت) محکوم و اعلام می‌نماید.

۲-۱-۳- تظاهر به مصرف مسکر در فضای مجازی

از جمله مصادیق دیگر بازتاب تظاهر در متن قوانین، تظاهر به مصرف مسکر در فضای مجازی است. طبق ماده ۲۶۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، غیرمسلمان در صورت تظاهر به مصرف مسکر به هشتاد ضربه تازیانه محکوم می‌گردد و این تظاهر ممکن است در فضای مجازی صورت بگیرد. آرای صادره از محاکم قضایی حاکی از آن است که برای تحقق این جرم هم در فضای حقیقی و هم در فضای مجازی می‌بایست غیرمسلمان به طور علنی و در مکانی که بدون تجسس عموم افراد در معرض دید قرار دارد (مانند فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نظیر اینستاگرام)، مرتکب مصرف مسکر شود. همچنین باید این اقدام به طور متجاهرانه انجام پذیرد که در صورت نشر این عمل در فضای مجازی، شرط متجاهرانه محقق است.

افزون بر این، باید رفتار غیرمسلمان توسط دیگران دیده شود که این شرط نیز با انتشار شرب خمر در فضای مجازی و رویت آن توسط دیگران، محقق خواهد شد. باید توجه داشت مخاطب مرتکب، در همه حال بایستی مسلمانی باشد که حرمت مسکر نگاه می‌دارد، پس تظاهر در پیش‌روی غیرمسلمان دیگر ولو آنکه مسکر در دین وی حرام باشد و یا مسلمانی که خود در حال مصرف مسکر است تحقق نمی‌یابد. (شاکری، ۱۳۹۱: ۲۰۵)

آیت الله مکارم شیرازی در پاسخ به یک استفتاء پیرامون موضوع بحث بیان داشته است که:

استفتاء: افرادی با سوءاستفاده از فضای مجازی با افتخار خود را در حال نوشیدن و یا نمایش مشروبات الکلی و آبجو و غیره نشان می‌دهند آیا چنین اعمالی مستلزم حد شرعی شراب خوار است؟

پاسخ: با این موضوع اثبات شراب‌خواری نمی‌شود ولی این کار چون تجاهر به فسق در ظاهر است تعزیر دارد.^۹

در نتیجه طبق فتوای ایشان، هرچند که نمایش مشروبات از طریق فضای مجازی اثبات کننده شرب خمر نیست، اما از باب ترویج فسق و فجور یا عمل به حرام قابل تعزیر است.

۳-۱-۳- تظاهر به قدرت نمایی در فضای مجازی

مصادق تقنینی دیگر از تظاهر در فضای مجازی، تظاهر به قدرت نمایی است. طبق ماده ۶۱۷ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی، هرکس به وسیله چاقو و یا هر نوع اسلحه دیگر تظاهر یا قدرت‌نمایی کند، یا آن را وسیله مزاحمت اشخاص یا اخاذی یا تهدید قرار دهد یا با کسی گلاویز شود، در صورتی که از مصادیق محارب نباشد به حبس از شش ماه تا دو سال و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد. بر اساس ماده ۶۱۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی نیز، هر کس با هیاهو و جنجال یا حرکات غیرمتعارف یا تعرض به افراد موجب اخلال نظم و آسایش و آرامش عمومی گردد یا مردم را از کسب و کار باز دارد به حبس از سه ماه تا یک سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد.

اخیراً دیده شده است که برخی از مصادیق قدرت نمایی و چاقوکشی و قمه کشی و زورگیری که منجر به اخلال در نظم و آسایش شده است، با اهداف قبلی ضبط و در فضای مجازی نیز منتشر شده است که از جمله مصادیق تظاهر به قدرت نمایی در فضای مجازی تلقی می‌شود.

در این خصوص چندین پرونده تشکیل شده است، از جمله انتشار تصاویر همراه با سلاح گرم مربوط به شرور سابقه‌دار در موضوع پرونده مربوط به شهادت طلبه همدانی در فضای مجازی و نهایتاً دستگیری وی و یا پرونده مربوط به فردی که قصد راه انداختن نزاع و درگیری در یکی از روستاهای شهرستان نرمانشیر را داشت و با همکاری ماموران پاسگاه عزیزآباد دستگیر شد که بر اساس گزارش‌های منتشره، این فرد با ایجاد چندین فقره نزاع و انتشار آن در فضای مجازی برای قدرت نمایی پرداخته است.^{۱۰}

^۹ پایگاه اطلاع رسانی دفتر مرجع عالیقدر حضرت آیت الله ناصر مکارم شیرازی

^{۱۰} عامل قدرت نمایی در فضای مجازی توسط پلیس نرمانشیر دستگیر شد. خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا) به آدرس الکترونیکی: isna.ir، ۲۵

فروردین ۱۴۰۱.

در نمونه دیگری، با انتشار کلیپ و تصاویری از خشونت‌طلبی و قدرت‌نمایی تعدادی افراد در فضای مجازی، موضوع در دستور کار پلیس امنیت عمومی و پلیس فتا ایلام قرار گرفت که نهایتاً منجر به بازداشت هفت نفر از عوامل انتشار این تصاویر در فضای مجازی گردید.^{۱۱}

پس از فراگیر شدن استفاده از اینترنت و شانس دیده شدن و مطرح شدن به هر قیمتی، با افزایش نمونه‌های مشابه دیگری از قدرت‌نمایی در فضای مجازی در استان‌های دیگر نظیر اصفهان^{۱۲} و سایر شهرهای ایران مواجه هستیم.

۳-۱-۴- تظاهر به فسق و فجور یا عمل به حرام در فضای مجازی

در خصوص یک مصداق دیگر از تظاهر در فضای مجازی در امور جزایی و کیفری باید گفت که اصولاً در فقه تظاهر به فسق و فجور به معنای آشکارا انجام دادن آن است و از نقطه نظر قوانین مقصود از تظاهر به فسق و فجور، ارتکاب آن در مرئی و منظر عموم نظیر شبکه‌های اجتماعی و اینستاگرام است، اعم از اینکه محل ارتکاب از امکان عمومی باشد یا نه، و یا ارتکاب آن در امکان‌های است که معد برای پذیرفتن عموم باشد یا در فضای مجازی، فیسبوک، یوتیوب، واتس‌آپ و غیره

این نهاد جزایی دارای مبانی فقهی بوده و در روایات و کتاب‌های اخلاقی از آن به تظاهر به فسق و تهتک نیز یاد می‌شود. در این خصوص می‌توان به ماده ۶۳۸ ق.م.ا.ق.م.ا قسمت تعزیرات اشاره کرد که مقرر می‌دارد تظاهر به عمل حرام جرم است و مشمول مجازات قرار گرفته است و بیان می‌دارد، که هرکس علناً در انظار و اماکن عمومی و معابر تظاهر به عمل حرامی نماید، علاوه بر کیفر عمل به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم می‌گردد و در صورتی که مرتکب عملی شود، که نفس آن عمل دارای کیفر نباشد، ولی عفت عمومی را جریحه‌دار نماید، فقط به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد. تبصره این ماده نیز چنین مقرر می‌دارد: «زنانی که بدون حجاب شرعی در معابر و انظار عمومی ظاهر شوند، به حبس از ده روز تا دو ماه و یا پنجاه هزار تا پانصد هزار ریال جزای نقدی محکوم خواهند شد». این ماده در بسیاری از موارد عنصر قانونی برخورد با بی‌حجابی و بدحجابی در جامعه نیز قرار گرفته است.

مضمون علن در این ماده از طریق فضای مجازی که به طور علنی در اختیار دیگران قرار دارد منطبق است و امکان روی دادن این نوع از تظاهر مجرمانه در قالب نمایش زنده (live) فسق و فجور از طریق فضای مجازی متصور خواهد بود. همین‌طور مضمون تبصره ماده یعنی نشر بی‌حجابی و کشف حجاب بانوان از طریق فضای مجازی نیز موضوعی قابل تصور و تامل خواهد بود. در این خصوص پرونده‌های فراوانی در خصوص بارگذاری تصاویر مستهجن در فضای مجازی، کشف حجاب، دعوت به فحشاء از طریق کانال تلگرامی و غیره مفتوح است.

به طور مثال در همین حوزه ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای مقرر داشته است که هرکس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

^{۱۱} عاملان قدرت‌نمایی در فضای مجازی دستگیر شدند. خبرگزاری ایلنا به آدرس الکترونیکی ilna.news، ۱۴۰۰/۹/۴.

^{۱۲} دستگیری و بررسی قدرت‌نمایی یک شرور در فضای مجازی و حقیقی، خبرگزاری صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، به آدرس الکترونیکی: Irib.ir مورخ ۱۴۰۰/۹/۱۴.

در این خصوص می‌توان به بند ب ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای،^{۱۳} ماده ۶۴۰ قسمت تعزیرات^{۱۴}، مواد ۳، ۵ و ۸ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می‌نمایند مصوب ۱۵۱۳۸۶، قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴، مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع رسانی رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۰ شورای انقلاب فرهنگی اشاره کرد.^{۱۶}

۳-۲- مصادیق تظاهر در فضای مجازی در امور حقوقی

در فضای مجازی برخی از جلوه‌های تظاهر وجود دارد که جنبه حقوقی پیدا می‌کند، از جمله آنها تظاهر در خرید و فروش در فضای مجازی و تظاهر به کتمان عیب کالا در تبلیغات فضای مجازی که در ادامه به برخی از این مصادیق اشاره خواهیم کرد.

۳-۲-۱- تظاهر در خرید و فروش اینترنتی

یکی از مصادیق بروز و ظهور تظاهر در امور حقوقی، مربوط به ماده ۱۱۲۸ قانون مدنی^{۱۷} و تظاهر به صفت خاص منجر به تدلیس و حق فسخ است. این ماده قانونی در مورد اوصاف مطلوب و مذکور در ضمن عقد ضمانت اجرا دارد. افزون بر آن، دربرگیرنده اوصافی است که در ضمن عقد ذکر نشده، اما در مذاکرات قبل از عقد مورد توافق طرفین قرار گرفته و عقد بر مبنای آن منعقد شده است. از این رو بنابر نظر بعضی حقوقدانان با وجود این ماده قانونی دیگر نیازی به قانونگذاری جدیدی در مورد تدلیس نیست، زیرا موضوع تدلیس آن است که یکی از طرفین عقد تظاهر به داشتن صفتی می‌کند که مورد توجه دیگری است، و از این راه او را فریب می‌دهد، نتیجه فریبکاری او نیز این است که طرف دیگر به اشتباه چنین بیندارد که همسر آینده‌اش وصف دلخواه را دارد. سپس هرگاه معلوم شود که تصور او نادرست بوده و وضعی که مبنای تراضی قرار گرفته است در همسرش وجود ندارد، حق فسخ عقد را خواهد داشت. به بیان دیگر در فرض تدلیس نیز وصفی که مبنای توافق طرفین

^{۱۳} ب) چنانچه افراد را به ارتکاب جرائم منافی عفت یا استعمال مواد مخدر یا روان گردان یا خودکشی یا انحرافات جنسی یا اعمال خشونت آمیز تحریک یا ترغیب یا تهدید یا دعوت کرده یا فریب دهد یا شیوه ارتکاب یا استعمال آنها را تسهیل کند یا آموزش دهد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.

^{۱۴} بر اساس این ماده قانونی اشخاص ذیل به حبس از سه ماه تا یک سال و جزای نقدی از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال و تا (۷۴) ضربه شلاق یا به یک یا دو مجازات مذکور محکوم خواهند شد: ۱. هر کس نوشته یا طرح، گراور، نقاشی، تصاویر، مطبوعات، اعلانات، اعلام، فیلم، نوار سینما و یا بطور کلی هر چیز که عفت و اخلاف عمومی را جریحه‌دار نماید برای تجارت یا توزیع به نمایش و معرض انظار عمومی گذارد یا بسازد یا برای تجارت و توزیع نگاه دارد. ۲. هر کس اشیاء مذکور را به منظور اهداف فوق شخصاً یا به وسیله دیگری وارد یا صادر کند و یا به نحوی از انحاء متصدی یا واسطه تجارت و یا هر قسم معامله دیگر شود یا از کرایه دادن آن‌ها تحصیل مال نماید. ۳. هر کس اشیاء فوق را به نحوی از انحاء منتشر نماید یا آنها را به معرض انظار عمومی بگذارد. ۴. هر کس برای تشویق به معامله اشیاء مذکور در فوق و یا ترویج آن اشیاء به نحوی از انحاء اعلان و یا فاعل یکی از اعمال ممنوعه فوق و یا محل بدست آوردن آن را معرفی نماید. تبصره ۱ - مفاد این ماده شامل اشیائی نخواهد بود که با رعایت موازین شرعی و برای مقاصد علمی یا هر مصلحت حلال عقلانی دیگر تهیه یا خرید و فروش و مورد استفاده متعارف علمی قرار می‌گیرد. تبصره ۲ - اشیاء مذکور ضبط و محو آثار می‌گردد و جهت استفاده لازم به دستگاه دولتی ذیربط تحویل خواهد شد.

^{۱۵} در ماده ۳ این قانون^{۱۵} جنبه‌های مختلفی از تولید، توزیع و تکثیر محتوای مستهجن مورد جرم‌انگاری قرار گرفته است، هم در قامت مباشر جرم و هم در قامت معاونت و سایر عوامل تولید و تکثیر. ضمن اینکه این ماده قانونی آثار مستهجن و مبتذل را تعریف و هریک را جداگانه جرم‌انگاری نموده است. در ماده ۵ همین قانون نیز مقرر شده است که مرتکبان جرائم زیر به دو تا پنج سال حبس و ده سال محرومیت از حقوق اجتماعی و هفتاد و چهار ضربه شلاق محکوم می‌شوند: الف- وسیله تهدید قرارداد آثار مستهجن به منظور سوءاستفاده جنسی، اخاذی، جلوگیری از احقاق حق یا هر منظور نامشروع و غیرقانونی دیگر.

ب - تهیه فیلم یا عکس از محل‌هایی که اختصاصی بانوان بوده و آنها فاقد پوشش مناسب می‌باشند مانند حمام‌ها و استخرها و یا تکثیر و توزیع آن.
ج - تهیه مخفیانه فیلم یا عکس مبتذل از مراسم خانوادگی و اختصاصی دیگران و تکثیر و توزیع آن. در ماده ۸ که از دیگر مواد این قانون است که به هزینه‌نگاری مرتبط است مقرر شده است که مأموران صلاحیتدار و ضابطان دادگستری، مدیران، کارکنان بخش‌های دولتی، عمومی، خصوصی و قضائی که بنا بر اقتضاء شغلی آثار مستهجن در اختیار آنها قرار می‌گیرد، چنانچه به سوء نیت یا برای استفاده مالی مبادرت به انتشار آنها نموده و از مصادیق مفسدفی‌الارض نباشند، به دو تا پنج سال حبس و ده سال محرومیت از حقوق اجتماعی و هفتاد و چهار ضربه شلاق محکوم می‌شوند. در صورتی که موارد یادشده در اثر سهل‌انگاری افشاء گردد، مسامحه‌کننده به مجازات تا یک سال حبس و مجازات نقدی از ده میلیون ریال تا بیست میلیون ریال محکوم می‌شود.

^{۱۶} در بند ۶ این مقرر آمده است که تولید و عرضه موارد زیر توسط رساها (ISP) و کاربران ممنوع می‌باشد: ۶-۱۰- اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف اخلاق و عفت عمومی. همینطور در بند ۷ آمده است که تولید و عرضه موارد زیر توسط شبکه‌های انتقال اطلاعات رایانه‌ای ممنوع می‌باشد:

۷-۱۰- اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف اخلاق و عفت عمومی

^{۱۷} هر گاه در یکی از طرفین صفت خاصی شرط شده و بعد از عقد معلوم شود که طرف مذکور فاقد وصف مقصود بوده برای طرف مقابل حق فسخ خواهد بود خواه وصف مذکور در عقد تصریح شده یا عقد متباین بر آن واقع شده باشد.

بوده است، در همسر فریبکار موجود نیست و از این جهت با مورد تخلف از شرط صفت مبنای مشترک دارد، بنابراین مستند قانونی خیار تدلیس و تخلف از شرط یکی است و هردو خیار در محدوده ماده ۱۱۲۸ ایجاد می‌شود. (کاتوزیان، ۱۳۹۳: ۲۸۵) ضمانت اجرا در این ماده قانونی عبارت است از ایجاد حق فسخ برای کسی که خواهان صفت خاصی در طرف مقابل بوده است، اما طرف عقد را فاقد آن صفت مطلوب یافته است.

اصولاً مفهوم تظاهر در عقود و معاملات به همان معنای فریب یا تدلیس در فقه و قانون مدنی است و منظور از آن پنهان نمودن عیب یا عیوب یا وانمود نمودن حسن یا محاسن واهی است که طبق ماده ۴۳۸ قانون مدنی: «عملیاتی که موجب فریب طرف معامله می‌شود» که به لحاظ فقهی و حقوق مدنی موجب بطلان و خیار فسخ معامله و عقد خواهد بود.

دائرة معنای تدلیس هر نوع پنهان کاری، دروغگویی و فریب را در بر می‌گیرد و به این ترتیب علاوه بر حوزه قراردادهای، به عنوان یکی از اجزای ایجاد برخی مسئولیت‌های غیر قراردادی و حتی کیفری نیز قابل بررسی و مطالعه می‌باشد. به این ترتیب ممکن است بتوان شخصی را بدون آنکه داخل یک رابطه قراردادی با دیگری شده باشد به صرف دادن اطلاعات نادرست یا دروغگویی در فضای مجازی مسئول دانست. البته داوری نهایی در خصوص مصادیق فریب یا دروغی در فضای مجازی که ایجاد مسئولیت قانونی می‌کند با عرف است و نمی‌توان هر دروغ یا فریبی را در فضای مجازی از منظر حقوقی مذموم و قابل تعقیب تلقی کرد. در قانون مجازات اسلامی ظاهراً به تدلیس فقط در بحث ازدواج توجه شده است و بر اساس ماده ۶۴۷ کتاب تعزیرات چنانکه هریک از زوجین قبل از عقد ازدواج طرف مقابل خود را به امور واهی از قبیل داشتن تحصیلات عالی، تمکن مالی، موقعیت اجتماعی، شغل و سمت خاص، تجرد و امثال آن فریب دهد و عقد هم بر مبنای هریک از آنها واقع شود مرتکب به حبس تعزیری از شش ماه تا دو سال محکوم می‌شود. ولی متأسفانه قانون‌گذار به جز این ماده، ماده یا مواد دیگری برای مجازات فریبکاران در معاملات و قراردادهای مخصوصاً در فضای مجازی وضع نکرده است و به نظر می‌رسد مهم‌ترین دلیل برای تعقیب کیفری نکردن کلاه‌برداران سود جو در فضای مجازی از طرف دستگاه قضایی کشور و برخورد مناسب با این افراد نبود وجود قوانین جزایی مناسب و کار آمد می‌باشد.

۳-۲-۲- تظاهر در کتمان عیب کالا در تبلیغات فضای مجازی

عیب، در لغت به معنای نقص، نقصان و بدی است. (معین، ۱۳۸۶: ۲۳۶۸) در فقه نیز هر یک از فقیهان در مبحث خیار عیب برای عیب تعریفی ارائه داده‌اند که نقطه مشترک آنها وجود زیاده و یا نقیصه در کالا است. (موسوی خمینی، ۱۳۷۴: ۵۲۹) با وجود تعاریف متعددی که در فقه از عیب ارائه شده، قانون مدنی ایران تعریفی از آن نکرده و تشخیص آن را به عهده عرف و عادت گذاشته است. (ماده ۴۲۶ ق.م) اما در بند ۴ ماده ۱ قانون حمایت از مصرف‌کننده، عیب به این صورت تعریف شده است: «منظور از عیب در این قانون، زیاده، نقیصه یا تغییر حالتی است که موجب کاهش ارزش اقتصادی کالا یا خدمات گردد». با آنکه این تعریف درست به نظر می‌رسد، اما به معیار برگزیده از سوی قانون مدنی نیز نمی‌توان ایراد گرفت، چراکه تفاوت در مکان‌ها و زمان‌های مختلف ایجاب می‌کند که از معیاری قابل انعطاف استفاده شود.

بر اساس قواعد مسئولیت قراردادی، اگر شخصی بر اثر تبلیغات بازرگانی در فضای مجازی، به خرید کالایی ترغیب گردد و قراردادی را منعقد نماید به گونه‌ای که اگر آن تبلیغ نبود، به خرید کالا مبادرت نمی‌کرد، در این صورت اگر پس از خرید متوجه عیب بشود و این عیب در زمان خرید وجود داشته و وی از آن اطلاع نداشته باشد، می‌تواند به آن عیب استناد کرده، ضمانت اجرای آن را درخواست نماید، چه آن عیب باعث خسارتی شود و چه خسارتی به بار نیآورد. تفاوت میان عیب در تبلیغات تجاری در فضای سایبر با عیب در قراردادهای دیگر این است که در تبلیغات بازرگانی در فضای مجازی، مخاطب با توجه به تبلیغات و بر اثر آن، کالای معیوب را خریداری کرده است. عیب در تبلیغات بازرگانی ناشی از فضای مجازی اعم است از عیب ناشی از طراحی غیر صحیح یا عیب ناشی از جریان تولید و یا هر عیب دیگری که در زمان خرید وجود داشته باشد. نوع دیگری از عیب که در این خصوص وجود دارد، عیب اطلاع رسانی است. (ابراهیمی، ۱۳۸۲: ۵۴) چنانچه قبل از مصرف، هشدارهای مناسب و کافی درباره چگونگی استفاده از کالا به فراخور حال به صورت درج بر روی سایت و پایگاه الکترونیکی و یا فایل‌های پیوست و یا حتی در بیانات صوتی و تصویری توزیع کنندگان ارائه شود، عیب ناشی از تبلیغات بازرگانی فضای مجازی بروز نخواهد کرد.

برخی از حقوقدانان، اطلاعات قابل ارائه درباره محصول را به سه بخش کلی تقسیم نموده‌اند که یکی از آنها اطلاعات مربوط به عیوب کالا است که می‌تواند به روش‌های مختلف ارائه شود و از جمله، اطلاع به وسیله درج آگهی و اعلامیه‌های تبلیغاتی در سایت‌ها و تارنماها است. (جابری، ۱۳۸۶: ۷۵)

اگر مالی که به واسطه تبلیغ خریداری می‌شود، دارای عیب باشد، در صورتی که مورد معامله کلی باشد مشتری می‌تواند خریدار را ملزم کند تا مصداق معیوب را بازگرداند، مصداق سالم دیگری را تحویل بدهد و اگر در مورد معامله عین باشد، مشتری می‌تواند معامله را فسخ کند یا آنکه به جای فسخ، عامل زیان را ملزم نماید تا عیب و نقص را اصلاح کند و در صورت ناممکن بودن اصلاح، به تناسب تفاوت قیمت میان سالم و معیوب، خسارت بپردازد. در صورتی که آن مال در اثر عیب تلف شده باشد، فروشنده باید مثل یا قیمت آن را به زیان دیده بپردازد. همچنین بر اساس ماده ۳۱۲ قانون مدنی در صورت تعذر مثل، عامل زیان به پرداخت بها ملزم می‌شود. در هر حالت زمان تقویم قیمت زمان ادای آن خواهد بود. بنابراین، تولید کننده و فروشنده و بیان دیگر عرضه کننده کالا درباره عیوب پنهان مکلف به آگاه‌سازی مشتری هستند، وگرنه در معامله غش کرده‌اند و مسئول شناخته می‌شوند.

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق موید این است که امروزه اکثر قریب به اتفاق اعمال حقوقی و جرایم کیفری که در فضای حقیقی محقق می‌شود امکان تحقق در فضای مجازی نیز دارد و مصادیق و جلوه‌های مختلف در این حوزه موید این مطلب است، چرا که هم در ابعاد کیفری تظاهر به فسق و فجور، تظاهر به شرب خمر، از طریق فضای مجازی امکان پذیر است و تشکیل پرونده‌های قضایی در این خصوص گواه این مدعا است و هم در حوزه تظاهر حقوقی، تظاهر به خرید و فروش اینترنتی و همینطور تظاهر در کتمان عیب کالا در تبلیغات فضای مجازی از جمله جلوه‌های محقق شدن تظاهر در فضای مجازی است.

توضیح آنکه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی که یکی از مهم‌ترین ابزارهای اطلاعاتی و نمود جهانی شدن است آسیب‌ها و مشکلات زیادی در ترویج فسق و فجور و از بین رفتن هویت واقعی افراد به دلیل تظاهر به ناهنجاری‌های روانی و اجتماعی را عامل شده است.

اگر چه شبکه‌های اجتماعی مجازی و پیام‌رسان‌ها در فرایند ارتباطات می‌توانند دارای تاثیرات مثبت هم باشند اما آنچه از رصد فضای مجازی بر می‌آید در حال حاضر با افرادی با سبک زندگی و تفکر خاص مواجه هستیم که با خود واقعی‌شان به جهت تظاهر در نمودی دیگر فاصله داشته و به دنبال تایید دیگران هستند و به همین جهت فضای مجازی نوعی از بحران هویت را در میان طیف گسترده‌ای از جوانان به وجود آورده و این بحران هویت در زمینه‌های فردی ناهمگونی‌های هویتی را سبب شده و به نحوی تعادل اجتماعی را متاثر کرده است. برخی از جامعه‌شناسان معتقدند که امروزه، افراد یک هویت آنلاین (online) یعنی هویتی در فضای مجازی در مقابل چشم دیگران قرار می‌دهند و یک هویت آفلاین (offline) یعنی هویتی خارج از فضای مجازی دارند. آنچه در فضای مجازی می‌بینیم ویتروینی است که تنها عکس‌های قشنگی از کالاها (و نه خود کالاها) در آن چیده شده است و در پشت آن، اساسا کالایی وجود ندارد. در واقع شاهد هویت‌های فتوشاپی و دست‌کاری شده هستیم. من آنی می‌نمایم که در واقعیت نیستم! در اینترنت یک چیزیم و در زندگی واقعی چیزی دیگر و همه چی در سطح و صفحه نمایش اتفاق می‌افتد.

در اکثر تصاویری که به اشتراک گذاشته می‌شود کاربران و یا سلبریتی‌هایی را مشاهده می‌کنیم که شایستگی، سبک زندگی و یا چهره ظاهری خودشان را با انواع پروتز و سولاریم به مشکل توده پسند تغییر و به نمایش می‌گذارد تا میل به دیده شدن را با افزایش لایک و کامنت‌های تحسین برانگیز ارضا کند.

شبکه‌های اجتماعی از جمله اینستاگرام تبلور تئوری "مصرف متظاهرانه" و جلوه‌ای از تظاهر به خوشبختی است تظاهر متظاهرانه یکی از مکانیسم‌های رفتاری انسان امروزی است که با تحلیل محتوا در شبکه‌های اجتماعی به خوبی فهم و انتزاع می‌گردد.

بر اساس قانون (ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه ای) انتشار هر گونه تصاویر، مطالب ویدئو و .... مستهجن چه از خود فرد و چه از دیگران به دلیل جریحه دار کردن عفت عمومی در فضای مجازی جرم تلقی شده و دارای مجازات می باشد علاوه بر موضوعات گفته شده هر گونه انتشار تصویر یا فیلم حضور در مجالس لهو و لعب، در حال نوشیدنی های حرام، تظاهر به انجام کارهای حرام یا هر گونه کار حرام دیگری که باعث جریحه دار شدن عفت عمومی بشود جرم شناخته شده و برابر قانون دارای مجازات می باشد.

فهرست منابع

الف: منابع فارسی

- ۱- قرآن کریم
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- صحیفه سجادیه
- ۴- ابراهیمی، نصر اله، *تحلیل حقوقی از مسئولیت در قبال ارائه کالای معیوب و حمایت از مصرف کنندگان*، تهران: نشر سمت، ۱۳۸۲.
- ۵- امامی، سیده زهرا، *امنیت در فضای سایبری*، تهران: نشر کدیور، ۱۳۹۳.
- ۶- انواری، محمدرضا، *عوامل ساختاری شکل گیری تظاهر در ایران*، نشریه اسلام و مطالعات اجتماعی، شماره ۴، ۱۳۹۷.
- ۷- بیات، مهرداد و بیات، الناز، *خرید و فروش الکترونیکی*، تهران: نشر ادیبان روز، ۱۳۹۴.
- ۸- پورانور، زهرا، *خرید و فروش اینترنتی*، مقاله ارائه شده به چهارمین کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و حسابداری، ۱۳۹۵.
- ۹- جابری، عصمت اله، *حقوق مصرف کننده*، اصفهان: نشر دادیار، ۱۳۸۶.
- ۱۰- دهخدا، علی اکبر، *لغتنامه دهخدا*، تهران، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۱- سلیمانی، ایران و بهنژاد سادات، *فاطمه، بررسی فقهی تظاهر به فسق و فجور*، مقاله ارائه شده به اولین همایش بین المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی، ۱۳۹۶.
- ۱۲- شاکری، ابوالحسن و مالدار، محمد حسن، *تظاهر غیرمسلمان به مصرف مسکر در فقه امامیه و حقوق ایران*، نشریه مطالعات فقه اسلامی و مبانای حقوق، شماره ۴۱، ۱۳۹۹.
- ۱۳- صنعت پور، حسین، *موضوع شناسی تظاهر و تجاهر به فسق*، قم: نشر حوزه علمیه قم، مرکز تخصصی امامت و مهدویت، ۱۳۹۹.
- ۱۴- عابدینی بقا، مائده و الله دادی، *لاله، تهدیدات امنیتی در فضای سایبری*، مقاله ارائه شده به نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب های اجتماعی نوپدید، ۱۳۹۱.
- ۱۵- کاتوزیان، ناصر، *حقوق خانواده*، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
- ۱۶- کامرانیان، عباس، *نکته های قرآنی درباره ریا*، قم، نشر نور قرآن و اهل بیت (ع)، ۱۳۹۳.
- ۱۷- محمدی، رضا، *ریا و تظاهر*، نشریه آوا، نشریه معاونت فرهنگی قوه قضایی، شماره ۸۵۰، ۱۳۹۸.
- ۱۸- معین، محمد، *فرهنگ فارسی معین*، تهران، نشر امیر کبیر، ۱۳۸۶.
- ۱۹- خمینی، سید روح الله، *تحریر الوسیله*، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰.
- ۲۰- یزدانی، مرتضی و ملک زاده، مژگان، *بررسی رابطه دو جرم تظاهر به عمل حرام و بدحجابی*، نشریه دادرسی، شماره ۱۰۵، ۱۳۹۳.

ب: منابع عربی

- ۱- حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، جلد ۱۸، (قم: موسسه آل البيت (ع))
- ۲- طباطبائی یزدی، سید محمد کاظم، *عروه الوثقی*، جلد ۲، (قم: نشر موسسه السبیطین علیه السلام العالمیه، ۱۳۳۷ق)
- ۳- کلینی، یعقوب، *اصول کافی*، جلد ۲ (نشر دارالکتب الاسلامیه)
- ۴- اللیثی الواسطی، علی بن محمد، *عیون الجکم والمواعظ*، (قم: دارالحدیث، ۱۳۷۶)
- ۵- نجفی، حسن، *جواهر الکلام*، جلد ۴۱، (بیروت: نشر دارالاحیاء التراث العربی)

۱. تبیین مفهومی تظاهر

در مفهوم لغوی، اگر انسان کاری را برای جلب توجه مردم انجام دهد، تظاهر نامیده می‌شود. (دهخدا، ۱۳۸۵: ۹۸۷) همچنین تظاهر به معنای خودنمایی کردن یا آشکار کردن خود نمایی کردن، ظاهرسازی، عوام فریبی، ریا و ریاکاری، خود را به داشتن صفتی وانمود کردن نیز آمده است. می‌توان گفت که تظاهر در واقع نشان دادن حالت یا احساسی دروغین است که وجود ندارد، اما فرد سعی دارد آن حالت یا احساس را به دروغ به نمایش بگذارد.

فارغ از مفهوم لغوی، آنچه که در امور شرعی و فقهی و همینطور از منظر امور عبادی آمده است این است که اصولاً انسان مؤمن، چون به خدایی معتقد است که از کار بندگان باخبر است و بر نیک و بد آن، پاداش و کیفر خواهد داد، نباید غیر خدا را در نظر داشته باشد و برای پسند این و آن کار کند یا ظاهر و نمای کار خویش را به نحوی انجام دهد که جلب نظر غیر خدا را مدنظر داشته باشد. اخلاص و دوری از ریا، خودنمایی و تظاهر، گوهری است ارزنده و البته کمیاب که ارزش عمل‌ها هم بستگی به همین جوهر و گوهر دارد. خداوند، از کار خالص بندگان خشنود است و اعمال آمیخته به تظاهر، نزد خداوند نه ارزشی دارد و نه پاداشی.

اصولاً در مبانی فقهی و روایی، تظاهر، خصلتی ناپسند تلقی شده است که گاهی چنان پنهان و آرام در عمل رخنه می‌کند که خود انسان هم متوجه آن نخواهد شد و چه بسا سال‌ها، عمل ریایی و آلوده به تظاهر انجام دهد و تصور کند که برای خدا عمل کرده است. آنچه که از تظاهر در امور عبادی و غیرعبادی به دست می‌آید، روشن می‌سازد که تظاهر به شکل‌های مختلف ممکن است بروز کند، گاهی تفاوت گفتار و کردار است، گاهی تفاوت کردار آشکار و کردار پنهان است، گاهی اختلاف ظاهر و باطن است و گاهی دوگانگی سخن و انگیزه است. (محمدی، ۱۳۹۸: ۵۵) در تعالیم قرآن کریم، تظاهر امری نکوهیده تلقی می‌شوند و مصادیق مختلفی در مذمت آن بیان شده است.

خداوند در قرآن کریم، اعمال ریا کارانه چنین تبیین کرده است: «فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ» (سوره مبارکه بقره، آیه شریفه ۲۶۴) به این معنا که کار ریاکار یا منت گذار، همچون قطعه سنگ صافی است که بر آن، (قشر نازکی از) خاک باشد (و بذرهایی در آن افشاندن شود) و رگبار باران به آن برسد (و همه خاک‌ها و بذرها را بشوید) و آن را صاف (و خالی از خاک و بذر) رها کند، آنها از کاری که انجام داده‌اند، چیزی به دست نمی‌آورند و خداوند جمعیت کافران را هدایت نمی‌کند. این آیه وجه شباهت ریاکار را به سنگی که قشر نازکی از خاک روی آن را پوشانده بیان می‌کند و آن، بی‌اثر و سست بودن عمل است. هم چنان که خاکی که روی سنگ صاف قرار دارد با بارانی از بین رفته و نمی‌تواند اثر داشته باشد، ریا کاران نیز از اعمالشان هیچ گونه بهره‌ای نمی‌برند. (کامرانیان، ۱۳۹۳: ۲۷)

از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و اله) روایت شده است که هر کس نماز بخواند و ریا کند شرک ورزیده و هر که روزه بگیرد و ریا کند شرک ورزیده و هر که صدقه دهد و ریا کند شرک ورزیده». (طباطبایی، ۱۳۸۴: ۳۵۵) آنگاه این آیه را خواندند: «فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا». (سوره مبارکه کهف، آیه شریفه ۱۱۰) بدین معنا که «پس هر که به لقای پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ کس را در عبادت پروردگارش شریک نکند». در صحیفه سجاده، امام زین العابدین (ع) پاکیزگی از ریا و تظاهر در اعمال را نیز از خداوند متعال خواسته است (صحیفه سجاده، دعای ۴۴) و حدیثی از امام علی (ع) روش بی‌نیازی از عذر خواهی از خداوند و واگذاری به غیر را، ترس از خدا و عمل بدون ریا و خودنمایی معرفی نموده است. (نهج البلاغه، ۱۳۸۱: ۶۹)

پیدایش تظاهر در افراد، بدترین و بزرگ‌ترین بلای روحی است که می‌تواند مثل خوره به جان جوامع بیافتد. وقتی تظاهر در ملتی تبدیل به عادت شود، در همه شئون زندگی‌شان تاثیر می‌گذارد و بعد اعتماد بین افراد آن جامعه جایگاهی نخواهد داشت، چون همه اعضای جامعه از متظاهر بودن خود و دیگر اعضا آگاه هستند و بنابراین هیچ کس به دیگری اعتماد ندارد. در نهایت انجام درست و بی‌نقص کارهای دسته جمعی در آن جامعه مشکل و تقریباً غیرممکن می‌شود.

البته از نظر فقهی هر تظاهر و نشان‌دادنی، ریا یا تظاهر به معنای مصطلح آن نیست، زیرا خداوند واجب دانسته تا برخی از اعمال با تظاهر و آشکار انجام گیرد. مانند: عبادت‌هایی که به صورت جمعی انجام می‌شود مثل: نماز جماعت و جمعه، حج، نماز عیدین و غیره که به منظور ترویج عمل خیر میان مردم است. همچنین در برخی موارد به تظاهر سفارش شده است مانند: تظاهر به حزن و اندوه در عزای ائمه.

کسانی که ریا را تنها در عبادات جاری می‌دانند می‌گویند: «ریا عبارت است از انجام دادن عبادت الهی به منظور کسب موقعیت و منزلت در دل مردم».

ولی آنان که ریا را منحصر در عبادات ندانسته، بلکه در همه کارهای نیک جاری می‌دانند می‌گویند: «ریا عبارت است از نشان دادن و وانمود کردن چیزی، از اعمال حسنه، یا خصال پسندیده، یا عقاید حقه، به مردم، برای منزلت پیدا کردن در قلوب آنان و اشتها پیدا کردن در نزد آنان، به خوبی و صحت و امانت و دیانت، بدون قصد صحیح الهی». (موسوی خمینی، ۱۳۸۵: ۳۵)

از یک منظر دیگر، تظاهر قابل تقسیم به تظاهر فردی و اجتماعی است، تظاهر اجتماعی به آن دسته از ریاکاری گفته می‌شود که در جامعه به صورت جمعی و الگو یافته صورت می‌گیرد. به عنوان مثال، بسیاری از افراد ممکن است خود را به ظواهر دینی بیاریند تا بتوانند از حقوق شهروندی و مزایای اجتماعی و اقتصادی که ممکن است در نتیجه این آراستگی به ظواهر دینی نصیب آنها شود، برخوردار شوند، این وضعیت (تظاهر به دینداری) اگر به صورت جمعی و الگویافته تعریف شود، یعنی عده زیادی به طور مشابه یک نوع عمل ریاکارانه را انجام دهند و جامعه نیز در مواجهه با این ریاکاری، با نوعی تسامح و مدارا رفتار کند، تظاهر اجتماعی است، به عبارتی جامعه به نوعی این ریاکاری را پذیرفته، معنای آن را می‌فهمد و در عین حال به عنوان ضرورت اجتماعی یا توجیهی دیگر آن را پذیرفته است. اینکه گاهی در محیط کار، کسی رفتار ریاکارانه انجام می‌دهد، اما دیگران به نوعی رفتار او را تایید می‌کنند، بدین سبب است که خودشان هم در موقعیتی دیگر همان کار را انجام می‌دهند. پس گویا همه با هم رفتار ریاکارانه را به عنوان یک استراتژی تعامل، قبول دارند و به آن مشروعیت اجتماعی داده‌اند. این نوع ریاکاری کاملاً با ریاکاری‌های سطح خرد، یعنی ریاکاری‌هایی که افراد در موقعیت‌هایی همچون مناسبت‌های خانوادگی یا مناسبات بین فردی انجام می‌دهند، متفاوت است. چون فقط در مناسبات میان من و یک عضو از خانواده چنین تظاهری معنا دارد. علت ریاکاری فردی، تاریخی و تمدنی است و به نوع بشر هم بستگی دارد، اما ریاکاری اجتماعی از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر فرق می‌کند و تابع فرهنگ جامعه است. (انوری، ۱۳۹۷: ۱۲۵)

۲. جلوه‌های تظاهر

مهمترین مباحثی که در مسئله تظاهر از منظر فقه و حقوق بحث شده و ضرورت بررسی دارد در چند بخش مصداق یافته است:

بخشی از مصادیق و بازتاب تظاهر در امور جزایی و کیفری متبلور است، مانند تظاهر به فعل حرام. تظاهر به فعل حرام با توجه به معنای لغوی آن، یعنی وانمود کردن و انجام فعل حرام در مرئی و منظر دیگران (به نحو علنی) و عبارت از ارتکاب عملی است که انجام آن در شرع ممنوع می‌باشد. تظاهر به حرام در فقه امامیه با تعابیری مثل «تجاهر به فسق» ارتکاب علنی گناه یا تظاهر به گناه شناخته می‌شوند و از نقطه نظر قوانین حقوقی مقصود از تظاهر به عمل حرام، تظاهر به رفتاری است که در قانون برای آن مجازات پیش‌بینی شده باشد و آن در صورتی است که: اولاً ارتکاب آن لزوماً در مرئی و منظر عموم باشد، اعم از اینکه محل ارتکاب از امکان عمومی باشد یا نه و یا ارتکاب آن در امکان‌های است که معد برای پذیرفتن عموم باشد و ثانیاً عرفاً مغایر با ارزش‌هایی باشد که اکثریت مردم جامعه اسلامی بی‌احترامی به آن را قابل تحمل نمی‌دانند و ارتکاب آن را موجب جریحه‌دار شدن عفت عمومی می‌گردد.

در حقوق جزایی جرایم به یک اعتبار به جرایم مشهود و جرایم غیرمشهود تقسیم می‌شوند. قوانین شکلی ایران در مورد جرایم مشهود آیین رسیدگی سریع را پذیرفته است و قوانین ماهوی نیز به تشدید مجازات جزایی که مشهود است پرداخته است. توضیح آنکه منع ارتکاب محرمات شرعی به ویژه ارتکاب علنی اعمال منافی عفت از دیرباز به لحاظ حمایت و حراست از اخلاق

و عفت عمومی مورد توجه ادیان الهی، سلاطین و قانونگذار جوامع مختلف قرار گرفته است. دین مبین اسلام نیز هرگونه تظاهر و تجاهر به معاصی را به شدت نهی نموده و ضمن ستودن تلاش برای اختفای معصیت خود و دیگران، به مرتکب وعده آمرزش داده است.

بی تردید تظاهر به ارتکاب محرمات به خصوص اعمال منافی عفت حاصلی جز اشاعه فساد، هتک حرمت و آلوده شدن فضای معنوی جامعه نخواهد داشت. به همین دلیل در اسلام با هر کاری که جو جامعه را مسموم یا آلوده کند شدیداً مبارزه شده است، مثل غیبت و افشا نمودن عیوب دیگران و اشاعه فحشا یا آشکار کردن گناه^۱ به همین جهت، گناه آشکار، اهمیتش بیش از گناه مستور و پنهان است و امام علی(ع) گناه آشکار را از سخت‌ترین گناهان بر شمرده است^۲ و اظهار کننده گناه را مورد سرزنش قرار داده و بر مردی که چهار مرتبه اقرار به زنا کرد خشمگین شد و فرمود: چه قبیح است که برخی از گناهان زشت را مرتکب می‌شوند و سپس خود را در میان مردم رسوا و مفتضح می‌کنند^۳. در منابع فقهی عدم ستر معصیت و تظاهر و تجاهر به آن را نشانه تجری به خدا و از موجبات تبدیل شدن گناهان صغیره به کبیره شمرده است^۴ و در فقه امامیه نیز به ارتکاب جرایم به نحو مشهود آثار متعددی در باب تشدید واکنش اجتماعی از جمله «عدم استحقاق سهم الخمس^۵ و زکات مال^۶»، جواز استخفاف متجاهر به فسق^۷، سقوط عدالت و شهادت متظاهر به منکرات^۸ بر آنها بار می‌شود.

بخش دیگری از تظاهر در امور مدنی و معاملات و عقود متبلور است، از این منظر، تظاهر به معنای تدلیس است و در متون فقهی و قانون مدنی عبارت است از فریب دادن و کلاهبرداری یا تقلب در معاملات و عقود به منظور رسیدن به سود بیشتر و منفعت طلبی که گاهی منجر به خیانت و ظلم به دیگران می‌شود. البته دامنه فریب در معاملات بسیار وسیع می‌باشد. اما منظور ما تظاهر به پنهان نمودن عیب یا عیوب و تظاهر به حسن و محاسن واهی در خصوص کالا یا خدمات یا هر چیزی که مورد معامله است می‌باشد. نبی گرامی اسلام (ص) مسلمانان را از این کار زشت پرهیز داده است. در همین راستا عمل «نجش» یعنی کسی که تصمیم به خریدن متاعی را ندارد ولی بهای آن را بالا برد تا دیگری آن را گران بخرد یکی دیگر از نمودهای تظاهر بر خلاف حقیقت و دروغ در گفتار و عمل محسوب شده است. به طور کلی کم فروشی، نجش نمون در معامله، تظاهر به عمل کردن مفاد قرارداد به خلاف واقع، تظاهرهای اداری مانند تظاهر به کثرت کار، تظاهر به خودنمایی‌های دروغین یا تبلیغات غلط، همه نمونه‌هایی از این نوع تظاهرها است که مورد توجه متون فقهی و نظام حقوق مدنی و جزایی قرار گرفته است. متأسفانه بنا به مشاهدات در پرونده‌های گوناگون در رویه قضایی ایران علاقه‌ای به کیفری کردن این مساله وجود ندارد و شکایت‌هایی با موضوع فریب در معامله به صدور قرار منع تعقیب می‌انجامد.

۳- امکان تحقق تظاهر در فضای مجازی

یکی از مهمترین سوال‌ها و دغدغه‌های مطروحه در خصوص تظاهر، تامل بر روی این موضوع است که آیا اساساً امکان وقوع تظاهر در فضای مجازی به مانند آنچه که در فضای واقعی و غیرمجازی رخ می‌دهد وجود دارد یا خیر. به بیان دیگر باید دید همانطور که در حقیقت و در عمل، شاهد تظاهر هستیم، می‌توانیم فروعی از آن را در فضای مجازی نیز محقق شده بپنداریم.

^۱ چنانکه خداوند متعال در آیه شریفه ۱۹ سوره نور تصریح می‌فرماید: آنهایی که دوست دارند زشتی‌ها در میان مردم با ایمان شیوع یابد عذاب دردناکی برای آنها در دنیا و آخرت است و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید.

^۲ علی بن محمد، اللیثی الواسطی، عیون الحکم و المواعظ (قم: دارالحدیث، ۱۳۷۶) ص ۹۵.

^۳ محمد بن حسن، حرعالمی، وسایل الشیعه، ج ۱۵ (قم: موسسه آل البيت (ع))، ص ۳۲۷.

^۴ محمد بن حسن، حرعالمی، وسایل الشیعه، ج ۱۵ (قم: موسسه آل البيت (ع))، ص ۳۰۴.

^۵ سید محمد کاظم، طباطبایی یزدی، عروة الوثقی، ج ۲، (قم: نشر موسسه السبطين علیه السلام العالمیه، ۱۳۳۷ق)، ص ۴۳.

^۶ همان، ص ۳۶۴.

^۷ حسن، نجفی، جواهرالکلام، ج ۴۱، (بیروت: نشر دار احیا التراث العربی، ۱۳۷۲)، ص ۴۱۲.

^۸ سید روح الله، موسوی، خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، (قم: دارالعلم، ۱۴۰۹ق)، ص ۲۷۲.

در مقام پاسخ به این موضوع باید گفت که اساساً پس از فراگیر شدن فضای مجازی و گسترش یافتن استفاده از این ظرفیت و تکنولوژی، رفته رفته تمامی مصادیق و جلوه‌های فضای حقیقی، یک معادل نیز در فضای مجازی به خود اختصاص داد و به این ترتیب این موضوع در مسائل حقوقی از جمله قوانین و مقررات سرایت کرد. نمونه‌های آن پیش‌بینی سرقت رایانه‌ای به عنوان معادل سرقت حقیقی در قانون جرایم رایانه‌ای است. همینطور می‌توان لیست بلندبالایی را به عنوان نمونه اشاره کرد، نظیر کلاهبرداری رایانه‌ای، جعل رایانه‌ای، قرارداد الکترونیکی، امضای الکترونیکی و غیره.

در نتیجه امروزه به جرئت می‌توان گفت که آنچه تحت عنوان تظاهر در قالب نمودهای کیفری و حقوقی وجود دارد، در فضای مجازی نیز امکان تحقق یافتن دارد و در ادامه با بررسی جلوه‌های کیفری از یک سو و جلوه‌های حقوقی تظاهر در فضای مجازی، به روشنی به این دغدغه و سوال پاسخ خواهیم داد که با توجه به این مصادیق و جلوه‌ها، امکان محقق شدن تظاهر در فضای مجازی وجود دارد و امری دور از باور نخواهد بود.

۳- جلوه‌های تظاهر در فضای مجازی

با توجه به مباحث مطروحه در بندهای پیشین و مشخص شدن این موضوع که امکان تحقق تظاهر در فضای مجازی وجود دارد، اینک برای اثبات امر بیان شده از یک سو و همین‌طور شفاف شدن مصادیق تظاهر در فضای مجازی و چگونگی محقق شدن آنها، این جلوه‌ها را یک به یک مورد بررسی و واکاوی قرار خواهیم داد.

۳-۱- جلوه‌های تظاهر در فضای مجازی در امور کیفری

در فضای مجازی برخی از جلوه‌های تظاهر وجود دارد که جنبه کیفری پیدا می‌کند، از جمله آنها تظاهر به داشتن مشاغل خاص در فضای مجازی، تظاهر به مصرف مسکرات و مواد مخدر و یا فسق و فجور در فضای مجازی که در ادامه به برخی از این مصادیق اشاره خواهیم کرد.

۳-۱-۱- تظاهر به حرفه وکالت در فضای مجازی

یکی از مصادیق تظاهر که در قوانین بازتاب یافته و برای آن کیفر در نظر گرفته شده است تظاهر به امر و حرفه وکالت است که این موضوع از طریق فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نیز قابل تصور است. در قانون وکالت و ماده ۵۵ آن مقرر شده است که: «وکلائی معلق و اشخاص ممنوع‌الوکاله و به طور کلی هر شخصی که دارای پروانه وکالت نباشد از هرگونه تظاهر و مداخله در عمل وکالت ممنوع می‌باشد، اعم از اینکه عناوین تدلیس از قبیل مشاور حقوقی و غیره اختیار کند و یا به وسیله شرکت و سایر عقود یا عضویت در موسسات، خود را اصیل دعوی قلمداد کند...».

ارتکاب این جرم نه تنها توسط اشخاصی ممکن است که پروانه وکالت ندارند؛ بلکه کلیه اشخاصی که به هر دلیلی ممنوع از انجام عمل وکالت می‌باشند نیز موضوع این جرم‌اند. از جمله وکلایی که به دلیل انجام تخلفات انتظامی، مجوز وکالتشان به طور موقت معلق شده است و یا به طور دائم از اشتغال به وکالت دادگستری ممنوع شده‌اند. برای تحقق این جرم، دو عمل تظاهر و مداخله در امر وکالت باید انجام شود. به عبارت دیگر شخصی که در فضای مجازی خود را به عنوان وکیل دادگستری معرفی می‌نماید از این طریق می‌بایست مداخلات حقوقی در پرونده‌ای به عنوان وکیل انجام داده باشد.

در این خصوص می‌توان به رای صادره شعبه ۱۴۱ دادگاه کیفری دو مشهد با شکایت کانون وکلای دادگستری خراسان اشاره کرد که در آن فردی که تحت پوشش یک موسسه غیرتجاری با تبلیغات در فضای مجازی تظاهر به وکالت کرده بوده محکوم شده است. بر اساس رای دادگاه نظر به مجموع اوراق پرونده و با عنایت به تصاویر و متن پیام‌های ارائه شده از سوی کانون وکلای دادگستری خراسان رضوی که حاکی از تظاهر متهم به وکالت است و اظهارات متهم که مفید اقرار به ارسال پیام‌های ارائه شده است و دفاع غیر موثر وی مبنی بر داشتن تحصیلات حقوقی و مجوز تاسیس موسسه با عنایت به اینکه در مجوز صادره نیز "با بکارگیری وکیل معتبر دادگستری" قید شده است رفتار ارتكابی وی را منطبق با ماده ۵۵ قانون وکالت مصوب ۱۳۱۵ و بزه کاری وی را ثابت و محرز دانسته و .... متهم موصوف را به پرداخت هیجده میلیون ریال جزای نقدی جایگزین یکماه حبس تعزیری به نفع صندوق دولت (مجازات درجه هفت) محکوم و اعلام می‌نماید.

۲-۱-۳- تظاهر به مصرف مسکر در فضای مجازی

از جمله مصادیق دیگر بازتاب تظاهر در متن قوانین، تظاهر به مصرف مسکر در فضای مجازی است. طبق ماده ۲۶۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، غیرمسلمان در صورت تظاهر به مصرف مسکر به هشتاد ضربه تازیانه محکوم می‌گردد و این تظاهر ممکن است در فضای مجازی صورت بگیرد. آرای صادره از محاکم قضایی حاکی از آن است که برای تحقق این جرم هم در فضای حقیقی و هم در فضای مجازی می‌بایست غیرمسلمان به طور علنی و در مکانی که بدون تجسس عموم افراد در معرض دید قرار دارد (مانند فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نظیر اینستاگرام)، مرتکب مصرف مسکر شود. همچنین باید این اقدام به طور متجاهرانه انجام پذیرد که در صورت نشر این عمل در فضای مجازی، شرط متجاهرانه محقق است.

افزون بر این، باید رفتار غیرمسلمان توسط دیگران دیده شود که این شرط نیز با انتشار شرب خمر در فضای مجازی و رویت آن توسط دیگران، محقق خواهد شد. باید توجه داشت مخاطب مرتکب، در همه حال بایستی مسلمانی باشد که حرمت مسکر نگاه می‌دارد، پس تظاهر در پیش‌روی غیرمسلمان دیگر ولو آنکه مسکر در دین وی حرام باشد و یا مسلمانی که خود در حال مصرف مسکر است تحقق نمی‌یابد. (شاکری، ۱۳۹۱: ۲۰۵)

آیت الله مکارم شیرازی در پاسخ به یک استفتاء پیرامون موضوع بحث بیان داشته است که:

استفتاء: افرادی با سوءاستفاده از فضای مجازی با افتخار خود را در حال نوشیدن و یا نمایش مشروبات الکلی و آبجو و غیره نشان می‌دهند آیا چنین اعمالی مستلزم حد شرعی شراب خوار است؟

پاسخ: با این موضوع اثبات شراب‌خواری نمی‌شود ولی این کار چون تجاهر به فسق در ظاهر است تعزیر دارد.^۹

در نتیجه طبق فتوای ایشان، هرچند که نمایش مشروبات از طریق فضای مجازی اثبات کننده شرب خمر نیست، اما از باب ترویج فسق و فجور یا عمل به حرام قابل تعزیر است.

۳-۱-۳- تظاهر به قدرت نمایی در فضای مجازی

مصادق تقنینی دیگر از تظاهر در فضای مجازی، تظاهر به قدرت نمایی است. طبق ماده ۶۱۷ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی، هرکس به وسیله چاقو و یا هر نوع اسلحه دیگر تظاهر یا قدرت‌نمایی کند، یا آن را وسیله مزاحمت اشخاص یا اخاذی یا تهدید قرار دهد یا با کسی گلاویز شود، در صورتی که از مصادیق محارب نباشد به حبس از شش ماه تا دو سال و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد. بر اساس ماده ۶۱۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی نیز، هر کس با هیاهو و جنجال یا حرکات غیرمتعارف یا تعرض به افراد موجب اخلال نظم و آسایش و آرامش عمومی گردد یا مردم را از کسب و کار باز دارد به حبس از سه ماه تا یک سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد.

اخیراً دیده شده است که برخی از مصادیق قدرت نمایی و چاقوکشی و قمه کشی و زورگیری که منجر به اخلال در نظم و آسایش شده است، با اهداف قبلی ضبط و در فضای مجازی نیز منتشر شده است که از جمله مصادیق تظاهر به قدرت نمایی در فضای مجازی تلقی می‌شود.

در این خصوص چندین پرونده تشکیل شده است، از جمله انتشار تصاویر همراه با سلاح گرم مربوط به شرور سابقه‌دار در موضوع پرونده مربوط به شهادت طلبه همدانی در فضای مجازی و نهایتاً دستگیری وی و یا پرونده مربوط به فردی که قصد راه انداختن نزاع و درگیری در یکی از روستاهای شهرستان نرمانشیر را داشت و با همکاری ماموران پاسگاه عزیزآباد دستگیر شد که بر اساس گزارش‌های منتشره، این فرد با ایجاد چندین فقره نزاع و انتشار آن در فضای مجازی برای قدرت نمایی پرداخته است.^{۱۰}

^۹ پایگاه اطلاع رسانی دفتر مرجع عالیقدر حضرت آیت الله ناصر مکارم شیرازی

^{۱۰} عامل قدرت نمایی در فضای مجازی توسط پلیس نرمانشیر دستگیر شد. خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا) به آدرس الکترونیکی: isna.ir، ۲۵

فروردین ۱۴۰۱.

در نمونه دیگری، با انتشار کلیپ و تصاویری از خشونت‌طلبی و قدرت‌نمایی تعدادی افراد در فضای مجازی، موضوع در دستور کار پلیس امنیت عمومی و پلیس فتا ایلام قرار گرفت که نهایتاً منجر به بازداشت هفت نفر از عوامل انتشار این تصاویر در فضای مجازی گردید.^{۱۱}

پس از فراگیر شدن استفاده از اینترنت و شانس دیده شدن و مطرح شدن به هر قیمتی، با افزایش نمونه‌های مشابه دیگری از قدرت‌نمایی در فضای مجازی در استان‌های دیگر نظیر اصفهان^{۱۲} و سایر شهرهای ایران مواجه هستیم.

۳-۱-۴- تظاهر به فسق و فجور یا عمل به حرام در فضای مجازی

در خصوص یک مصداق دیگر از تظاهر در فضای مجازی در امور جزایی و کیفری باید گفت که اصولاً در فقه تظاهر به فسق و فجور به معنای آشکارا انجام دادن آن است و از نقطه نظر قوانین مقصود از تظاهر به فسق و فجور، ارتکاب آن در مرئی و منظر عموم نظیر شبکه‌های اجتماعی و اینستاگرام است، اعم از اینکه محل ارتکاب از امکان عمومی باشد یا نه، و یا ارتکاب آن در امکان‌های است که معد برای پذیرفتن عموم باشد یا در فضای مجازی، فیسبوک، یوتیوب، واتس‌آپ و غیره

این نهاد جزایی دارای مبانی فقهی بوده و در روایات و کتاب‌های اخلاقی از آن به تظاهر به فسق و تهتک نیز یاد می‌شود. در این خصوص می‌توان به ماده ۶۳۸ ق.م.ا.ق.م. قسمت تعزیرات اشاره کرد که مقرر می‌دارد تظاهر به عمل حرام جرم است و مشمول مجازات قرار گرفته است و بیان می‌دارد، که هرکس علناً در انظار و اماکن عمومی و معابر تظاهر به عمل حرامی نماید، علاوه بر کیفر عمل به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم می‌گردد و در صورتی که مرتکب عملی شود، که نفس آن عمل دارای کیفر نباشد، ولی عفت عمومی را جریحه‌دار نماید، فقط به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد. تبصره این ماده نیز چنین مقرر می‌دارد: «زنانی که بدون حجاب شرعی در معابر و انظار عمومی ظاهر شوند، به حبس از ده روز تا دو ماه و یا پنجاه هزار تا پانصد هزار ریال جزای نقدی محکوم خواهند شد». این ماده در بسیاری از موارد عنصر قانونی برخورد با بی‌حجابی و بدحجابی در جامعه نیز قرار گرفته است.

مضمون علن در این ماده از طریق فضای مجازی که به طور علنی در اختیار دیگران قرار دارد منطبق است و امکان روی دادن این نوع از تظاهر مجرمانه در قالب نمایش زنده (live) فسق و فجور از طریق فضای مجازی متصور خواهد بود. همین‌طور مضمون تبصره ماده یعنی نشر بی‌حجابی و کشف حجاب بانوان از طریق فضای مجازی نیز موضوعی قابل تصور و تامل خواهد بود. در این خصوص پرونده‌های فراوانی در خصوص بارگذاری تصاویر مستهجن در فضای مجازی، کشف حجاب، دعوت به فحشاء از طریق کانال تلگرامی و غیره مفتوح است.

به طور مثال در همین حوزه ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای مقرر داشته است که هرکس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

^{۱۱} عاملان قدرت‌نمایی در فضای مجازی دستگیر شدند. خبرگزاری ایلنا به آدرس الکترونیکی ilna.news، ۱۴۰۰/۹/۴.

^{۱۲} دستگیری و بررسی قدرت‌نمایی یک شرور در فضای مجازی و حقیقی، خبرگزاری صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، به آدرس الکترونیکی: Irib.ir مورخ ۱۴۰۰/۹/۱۴.

در این خصوص می‌توان به بند ب ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای،^{۱۳} ماده ۶۴۰ قسمت تعزیرات^{۱۴}، مواد ۳، ۵ و ۸ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می‌نمایند مصوب ۱۵۱۳۸۶، قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴، مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع رسانی رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۰ شورای انقلاب فرهنگی اشاره کرد.^{۱۶}

۳-۲- مصادیق تظاهر در فضای مجازی در امور حقوقی

در فضای مجازی برخی از جلوه‌های تظاهر وجود دارد که جنبه حقوقی پیدا می‌کند، از جمله آنها تظاهر در خرید و فروش در فضای مجازی و تظاهر به کتمان عیب کالا در تبلیغات فضای مجازی که در ادامه به برخی از این مصادیق اشاره خواهیم کرد.

۳-۲-۱- تظاهر در خرید و فروش اینترنتی

یکی از مصادیق بروز و ظهور تظاهر در امور حقوقی، مربوط به ماده ۱۱۲۸ قانون مدنی^{۱۷} و تظاهر به صفت خاص منجر به تدلیس و حق فسخ است. این ماده قانونی در مورد اوصاف مطلوب و مذکور در ضمن عقد ضمانت اجرا دارد. افزون بر آن، دربرگیرنده اوصافی است که در ضمن عقد ذکر نشده، اما در مذاکرات قبل از عقد مورد توافق طرفین قرار گرفته و عقد بر مبنای آن منعقد شده است. از این رو بنابر نظر بعضی حقوقدانان با وجود این ماده قانونی دیگر نیازی به قانونگذاری جدیدی در مورد تدلیس نیست، زیرا موضوع تدلیس آن است که یکی از طرفین عقد تظاهر به داشتن صفتی می‌کند که مورد توجه دیگری است، و از این راه او را فریب می‌دهد، نتیجه فریبکاری او نیز این است که طرف دیگر به اشتباه چنین بیندارد که همسر آینده‌اش وصف دلخواه را دارد. سپس هرگاه معلوم شود که تصور او نادرست بوده و وضعی که مبنای تراضی قرار گرفته است در همسرش وجود ندارد، حق فسخ عقد را خواهد داشت. به بیان دیگر در فرض تدلیس نیز وصفی که مبنای توافق طرفین

^{۱۳} ب) چنانچه افراد را به ارتکاب جرائم منافی عفت یا استعمال مواد مخدر یا روان گردان یا خودکشی یا انحرافات جنسی یا اعمال خشونت آمیز تحریک یا ترغیب یا تهدید یا دعوت کرده یا فریب دهد یا شیوه ارتکاب یا استعمال آنها را تسهیل کند یا آموزش دهد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.

^{۱۴} بر اساس این ماده قانونی اشخاص ذیل به حبس از سه ماه تا یک سال و جزای نقدی از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال و تا (۷۴) ضربه شلاق یا به یک یا دو مجازات مذکور محکوم خواهند شد: ۱. هر کس نوشته یا طرح، گراور، نقاشی، تصاویر، مطبوعات، اعلانات، اعلام، فیلم، نوار سینما و یا بطور کلی هر چیز که عفت و اخلاف عمومی را جریحه‌دار نماید برای تجارت یا توزیع به نمایش و معرض انظار عمومی گذار یا بسازد یا برای تجارت و توزیع نگاه دارد. ۲. هر کس اشیاء مذکور را به منظور اهداف فوق شخصاً یا به وسیله دیگری وارد یا صادر کند و یا به نحوی از انحاء متصدی یا واسطه تجارت و یا هر قسم معامله دیگر شود یا از کرایه دادن آن‌ها تحصیل مال نماید. ۳. هر کس اشیاء فوق را به نحوی از انحاء منتشر نماید یا آنها را به معرض انظار عمومی بگذارد. ۴. هر کس برای تشویق به معامله اشیاء مذکور در فوق و یا ترویج آن اشیاء به نحوی از انحاء اعلان و یا فاعل یکی از اعمال ممنوعه فوق و یا محل بدست آوردن آن را معرفی نماید. تبصره ۱ - مفاد این ماده شامل اشیائی نخواهد بود که با رعایت موازین شرعی و برای مقاصد علمی یا هر مصلحت حلال عقلانی دیگر تهیه یا خرید و فروش و مورد استفاده متعارف علمی قرار می‌گیرد. تبصره ۲ - اشیاء مذکور ضبط و محو آثار می‌گردد و جهت استفاده لازم به دستگاه دولتی ذیربط تحویل خواهد شد.

^{۱۵} در ماده ۳ این قانون^{۱۵} جنبه‌های مختلفی از تولید، توزیع و تکثیر محتوای مستهجن مورد جرم‌انگاری قرار گرفته است، هم در قامت مباشر جرم و هم در قامت معاونت و سایر عوامل تولید و تکثیر. ضمن اینکه این ماده قانونی آثار مستهجن و مبتذل را تعریف و هریک را جداگانه جرم‌انگاری نموده است. در ماده ۵ همین قانون نیز مقرر شده است که مرتکبان جرائم زیر به دو تا پنج سال حبس و ده سال محرومیت از حقوق اجتماعی و هفتاد و چهار ضربه شلاق محکوم می‌شوند: الف- وسیله تهدید قرارداد آثار مستهجن به منظور سوءاستفاده جنسی، اخاذی، جلوگیری از احقاق حق یا هر منظور نامشروع و غیرقانونی دیگر.

ب - تهیه فیلم یا عکس از محل‌هایی که اختصاصی بانوان بوده و آنها فاقد پوشش مناسب می‌باشند مانند حمام‌ها و استخرها و یا تکثیر و توزیع آن. ج- تهیه مخفیانه فیلم یا عکس مبتذل از مراسم خانوادگی و اختصاصی دیگران و تکثیر و توزیع آن. در ماده ۸ که از دیگر مواد این قانون است که به هزینه‌نگاری مرتبط است مقرر شده است که مأموران صلاحیتدار و ضابطان دادگستری، مدیران، کارکنان بخش‌های دولتی، عمومی، خصوصی و قضائی که بنا بر اقتضاء شغلی آثار مستهجن در اختیار آنها قرار می‌گیرد، چنانچه به سوء نیت یا برای استفاده مالی مبادرت به انتشار آنها نموده و از مصادیق مفسدفی‌الارض نباشند، به دو تا پنج سال حبس و ده سال محرومیت از حقوق اجتماعی و هفتاد و چهار ضربه شلاق محکوم می‌شوند. در صورتی که موارد یادشده در اثر سهل‌انگاری افشاء گردد، مسامحه‌کننده به مجازات تا یک سال حبس و مجازات نقدی از ده میلیون ریال تا بیست میلیون ریال محکوم می‌شود.

^{۱۶} در بند ۶ این مقرر شده است که تولید و عرضه موارد زیر توسط رساها (ISP) و کاربران ممنوع می‌باشد: ۶-۱۰- اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف اخلاق و عفت عمومی. همینطور در بند ۷ آمده است که تولید و عرضه موارد زیر توسط شبکه‌های انتقال اطلاعات رایانه‌ای ممنوع می‌باشد:

۷-۱۰- اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف اخلاق و عفت عمومی

^{۱۷} هر گاه در یکی از طرفین صفت خاصی شرط شده و بعد از عقد معلوم شود که طرف مذکور فاقد وصف مقصود بوده برای طرف مقابل حق فسخ خواهد بود خواه وصف مذکور در عقد تصریح شده یا عقد متباین بر آن واقع شده باشد.

بوده است، در همسر فریبکار موجود نیست و از این جهت با مورد تخلف از شرط صفت مبنای مشترک دارد، بنابراین مستند قانونی خیار تدلیس و تخلف از شرط یکی است و هردو خیار در محدوده ماده ۱۱۲۸ ایجاد می‌شود. (کاتوزیان، ۱۳۹۳: ۲۸۵) ضمانت اجرا در این ماده قانونی عبارت است از ایجاد حق فسخ برای کسی که خواهان صفت خاصی در طرف مقابل بوده است، اما طرف عقد را فاقد آن صفت مطلوب یافته است.

اصولاً مفهوم تظاهر در عقود و معاملات به همان معنای فریب یا تدلیس در فقه و قانون مدنی است و منظور از آن پنهان نمودن عیب یا عیوب یا وانمود نمودن حسن یا محاسن واهی است که طبق ماده ۴۳۸ قانون مدنی: «عملیاتی که موجب فریب طرف معامله می‌شود» که به لحاظ فقهی و حقوق مدنی موجب بطلان و خیار فسخ معامله و عقد خواهد بود.

دائرة معنای تدلیس هر نوع پنهان کاری، دروغگویی و فریب را در بر می‌گیرد و به این ترتیب علاوه بر حوزه قراردادهای، به عنوان یکی از اجزای ایجاد برخی مسئولیت‌های غیر قراردادی و حتی کیفری نیز قابل بررسی و مطالعه می‌باشد. به این ترتیب ممکن است بتوان شخصی را بدون آنکه داخل یک رابطه قراردادی با دیگری شده باشد به صرف دادن اطلاعات نادرست یا دروغگویی در فضای مجازی مسئول دانست. البته داوری نهایی در خصوص مصادیق فریب یا دروغی در فضای مجازی که ایجاد مسئولیت قانونی می‌کند با عرف است و نمی‌توان هر دروغ یا فریبی را در فضای مجازی از منظر حقوقی مذموم و قابل تعقیب تلقی کرد. در قانون مجازات اسلامی ظاهراً به تدلیس فقط در بحث ازدواج توجه شده است و بر اساس ماده ۶۴۷ کتاب تعزیرات چنانکه هریک از زوجین قبل از عقد ازدواج طرف مقابل خود را به امور واهی از قبیل داشتن تحصیلات عالی، تمکن مالی، موقعیت اجتماعی، شغل و سمت خاص، تجرد و امثال آن فریب دهد و عقد هم بر مبنای هریک از آنها واقع شود مرتکب به حبس تعزیر از شش ماه تا دو سال محکوم می‌شود. ولی متأسفانه قانون‌گذار به جز این ماده، ماده یا مواد دیگری برای مجازات فریبکاران در معاملات و قراردادهای مخصوصاً در فضای مجازی وضع نکرده است و به نظر می‌رسد مهم‌ترین دلیل برای تعقیب کیفری نکردن کلاه‌برداران سود جو در فضای مجازی از طرف دستگاه قضایی کشور و برخورد مناسب با این افراد نبود وجود قوانین جزایی مناسب و کار آمد می‌باشد.

۳-۲-۲- تظاهر در کتمان عیب کالا در تبلیغات فضای مجازی

عیب، در لغت به معنای نقص، نقصان و بدی است. (معین، ۱۳۸۶: ۲۳۶۸) در فقه نیز هر یک از فقیهان در مبحث خیار عیب برای عیب تعریفی ارائه داده‌اند که نقطه مشترک آنها وجود زیاده و یا نقیصه در کالا است. (موسوی خمینی، ۱۳۷۴: ۵۲۹) با وجود تعاریف متعددی که در فقه از عیب ارائه شده، قانون مدنی ایران تعریفی از آن نکرده و تشخیص آن را به عهده عرف و عادت گذاشته است. (ماده ۴۲۶ ق.م) اما در بند ۴ ماده ۱ قانون حمایت از مصرف‌کننده، عیب به این صورت تعریف شده است: «منظور از عیب در این قانون، زیاده، نقیصه یا تغییر حالتی است که موجب کاهش ارزش اقتصادی کالا یا خدمات گردد». با آنکه این تعریف درست به نظر می‌رسد، اما به معیار برگزیده از سوی قانون مدنی نیز نمی‌توان ایراد گرفت، چراکه تفاوت در مکان‌ها و زمان‌های مختلف ایجاب می‌کند که از معیاری قابل انعطاف استفاده شود.

بر اساس قواعد مسئولیت قراردادی، اگر شخصی بر اثر تبلیغات بازرگانی در فضای مجازی، به خرید کالایی ترغیب گردد و قراردادی را منعقد نماید به گونه‌ای که اگر آن تبلیغ نبود، به خرید کالا مبادرت نمی‌کرد، در این صورت اگر پس از خرید متوجه عیب بشود و این عیب در زمان خرید وجود داشته و وی از آن اطلاع نداشته باشد، می‌تواند به آن عیب استناد کرده، ضمانت اجرای آن را درخواست نماید، چه آن عیب باعث خسارتی شود و چه خسارتی به بار نیآورد. تفاوت میان عیب در تبلیغات تجاری در فضای سایبر با عیب در قراردادهای دیگر این است که در تبلیغات بازرگانی در فضای مجازی، مخاطب با توجه به تبلیغات و بر اثر آن، کالای معیوب را خریداری کرده است. عیب در تبلیغات بازرگانی ناشی از فضای مجازی اعم است از عیب ناشی از طراحی غیر صحیح یا عیب ناشی از جریان تولید و یا هر عیب دیگری که در زمان خرید وجود داشته باشد. نوع دیگری از عیب که در این خصوص وجود دارد، عیب اطلاع رسانی است. (ابراهیمی، ۱۳۸۲: ۵۴) چنانچه قبل از مصرف، هشدارهای مناسب و کافی درباره چگونگی استفاده از کالا به فراخور حال به صورت درج بر روی سایت و پایگاه الکترونیکی و یا فایل‌های پیوست و یا حتی در بیانات صوتی و تصویری توزیع کنندگان ارائه شود، عیب ناشی از تبلیغات بازرگانی فضای مجازی بروز نخواهد کرد.

برخی از حقوقدانان، اطلاعات قابل ارائه درباره محصول را به سه بخش کلی تقسیم نموده‌اند که یکی از آنها اطلاعات مربوط به عیوب کالا است که می‌تواند به روش‌های مختلف ارائه شود و از جمله، اطلاع به وسیله درج آگهی و اعلامیه‌های تبلیغاتی در سایت‌ها و تارنماها است. (جابری، ۱۳۸۶: ۷۵)

اگر مالی که به واسطه تبلیغ خریداری می‌شود، دارای عیب باشد، در صورتی که مورد معامله کلی باشد مشتری می‌تواند خریدار را ملزم کند تا مصداق معیوب را بازگرداند، مصداق سالم دیگری را تحویل بدهد و اگر در مورد معامله عین باشد، مشتری می‌تواند معامله را فسخ کند یا آنکه به جای فسخ، عامل زیان را ملزم نماید تا عیب و نقص را اصلاح کند و در صورت ناممکن بودن اصلاح، به تناسب تفاوت قیمت میان سالم و معیوب، خسارت بپردازد. در صورتی که آن مال در اثر عیب تلف شده باشد، فروشنده باید مثل یا قیمت آن را به زیان دیده بپردازد. همچنین بر اساس ماده ۳۱۲ قانون مدنی در صورت تعذر مثل، عامل زیان به پرداخت بها ملزم می‌شود. در هر حالت زمان تقویم قیمت زمان ادای آن خواهد بود. بنابراین، تولید کننده و فروشنده و بیان دیگر عرضه کننده کالا درباره عیوب پنهان مکلف به آگاه‌سازی مشتری هستند، وگرنه در معامله غش کرده‌اند و مسئول شناخته می‌شوند.

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق موید این است که امروزه اکثر قریب به اتفاق اعمال حقوقی و جرایم کیفری که در فضای حقیقی محقق می‌شود امکان تحقق در فضای مجازی نیز دارد و مصادیق و جلوه‌های مختلف در این حوزه موید این مطلب است، چرا که هم در ابعاد کیفری تظاهر به فسق و فجور، تظاهر به شرب خمر، از طریق فضای مجازی امکان پذیر است و تشکیل پرونده‌های قضایی در این خصوص گواه این مدعا است و هم در حوزه تظاهر حقوقی، تظاهر به خرید و فروش اینترنتی و همینطور تظاهر در کتمان عیب کالا در تبلیغات فضای مجازی از جمله جلوه‌های محقق شدن تظاهر در فضای مجازی است.

توضیح آنکه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی که یکی از مهم‌ترین ابزارهای اطلاعاتی و نمود جهانی شدن است آسیب‌ها و مشکلات زیادی در ترویج فسق و فجور و از بین رفتن هویت واقعی افراد به دلیل تظاهر به ناهنجاری‌های روانی و اجتماعی را عامل شده است.

اگر چه شبکه‌های اجتماعی مجازی و پیام‌رسان‌ها در فرایند ارتباطات می‌توانند دارای تاثیرات مثبت هم باشند اما آنچه از رصد فضای مجازی بر می‌آید در حال حاضر با افرادی با سبک زندگی و تفکر خاص مواجه هستیم که با خود واقعی‌شان به جهت تظاهر در نمودی دیگر فاصله داشته و به دنبال تایید دیگران هستند و به همین جهت فضای مجازی نوعی از بحران هویت را در میان طیف گسترده‌ای از جوانان به وجود آورده و این بحران هویت در زمینه‌های فردی ناهمگونی‌های هویتی را سبب شده و به نحوی تعادل اجتماعی را متاثر کرده است. برخی از جامعه‌شناسان معتقدند که امروزه، افراد یک هویت آنلاین (online) یعنی هویتی در فضای مجازی در مقابل چشم دیگران قرار می‌دهند و یک هویت آفلاین (offline) یعنی هویتی خارج از فضای مجازی دارند. آنچه در فضای مجازی می‌بینیم ویتروینی است که تنها عکس‌های قشنگی از کالاها (و نه خود کالاها) در آن چیده شده است و در پشت آن، اساساً کالایی وجود ندارد. در واقع شاهد هویت‌های فتوشاپی و دست‌کاری شده هستیم. من آنی می‌نمایم که در واقعیت نیستیم! در اینترنت یک چیزیم و در زندگی واقعی چیزی دیگر و همه چی در سطح و صفحه نمایش اتفاق می‌افتد.

در اکثر تصاویری که به اشتراک گذاشته می‌شود کاربران و یا سلبریتی‌هایی را مشاهده می‌کنیم که شایستگی، سبک زندگی و یا چهره ظاهری خودشان را با انواع پروتز و سولاریم به مشکل توده پسند تغییر و به نمایش می‌گذارد تا میل به دیده شدن را با افزایش لایک و کامنت‌های تحسین برانگیز ارضا کند.

شبکه‌های اجتماعی از جمله اینستاگرام تبلور تئوری "مصرف متظاهرانه" و جلوه‌ای از تظاهر به خوشبختی است تظاهر متظاهرانه یکی از مکانیسم‌های رفتاری انسان امروزی است که با تحلیل محتوا در شبکه‌های اجتماعی به خوبی فهم و انتزاع می‌گردد.

بر اساس قانون (ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه ای) انتشار هر گونه تصاویر، مطالب ویدئو و .... مستهجن چه از خود فرد و چه از دیگران به دلیل جریحه دار کردن عفت عمومی در فضای مجازی جرم تلقی شده و دارای مجازات می باشد علاوه بر موضوعات گفته شده هر گونه انتشار تصویر یا فیلم حضور در مجالس لهو و لعب، در حال نوشیدنی های حرام، تظاهر به انجام کارهای حرام یا هر گونه کار حرام دیگری که باعث جریحه دار شدن عفت عمومی بشود جرم شناخته شده و برابر قانون دارای مجازات می باشد.

فهرست منابع

الف: منابع فارسی

- ۱- قرآن کریم
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- صحیفه سجادیه
- ۴- ابراهیمی، نصر اله، *تحلیل حقوقی از مسئولیت در قبال ارائه کالای معیوب و حمایت از مصرف کنندگان*، تهران: نشر سمت، ۱۳۸۲.
- ۵- امامی، سیده زهرا، *امنیت در فضای سایبری*، تهران: نشر کدیور، ۱۳۹۳.
- ۶- انواری، محمدرضا، *عوامل ساختاری شکل گیری تظاهر در ایران*، نشریه اسلام و مطالعات اجتماعی، شماره ۴، ۱۳۹۷.
- ۷- بیات، مهرداد و بیات، الناز، *خرید و فروش الکترونیکی*، تهران: نشر ادیبان روز، ۱۳۹۴.
- ۸- پورانور، زهرا، *خرید و فروش اینترنتی*، مقاله ارائه شده به چهارمین کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و حسابداری، ۱۳۹۵.
- ۹- جابری، عصمت اله، *حقوق مصرف کننده*، اصفهان: نشر دادیار، ۱۳۸۶.
- ۱۰- دهخدا، علی اکبر، *لغتنامه دهخدا*، تهران، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۱- سلیمانی، ایران و بهنژاد سادات، *فاطمه، بررسی فقهی تظاهر به فسق و فجور*، مقاله ارائه شده به اولین همایش بین المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی، ۱۳۹۶.
- ۱۲- شاکری، ابوالحسن و مالدار، محمد حسن، *تظاهر غیرمسلمان به مصرف مسکر در فقه امامیه و حقوق ایران*، نشریه مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، شماره ۴۱، ۱۳۹۹.
- ۱۳- صنعت پور، حسین، *موضوع شناسی تظاهر و تجاهر به فسق*، قم: نشر حوزه علمیه قم، مرکز تخصصی امامت و مهدویت، ۱۳۹۹.
- ۱۴- عابدینی بقا، مائده و الله دادی، لاله، *تهدیدات امنیتی در فضای سایبری*، مقاله ارائه شده به نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب های اجتماعی نوپدید، ۱۳۹۱.
- ۱۵- کاتوزیان، ناصر، *حقوق خانواده*، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
- ۱۶- کامرانیان، عباس، *نکته های قرآنی درباره ریا*، قم، نشر نور قرآن و اهل بیت (ع)، ۱۳۹۳.
- ۱۷- محمدی، رضا، *ریا و تظاهر*، نشریه آوا، نشریه معاونت فرهنگی قوه قضایی، شماره ۸۵۰، ۱۳۹۸.
- ۱۸- معین، محمد، *فرهنگ فارسی معین*، تهران، نشر امیر کبیر، ۱۳۸۶.
- ۱۹- خمینی، سید روح الله، *تحریر الوسیله*، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰.
- ۲۰- یزدانی، مرتضی و ملک زاده، مژگان، *بررسی رابطه دو جرم تظاهر به عمل حرام و بدحجابی*، نشریه دادرسی، شماره ۱۰۵، ۱۳۹۳.

ب: منابع عربی

- ۱- حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، جلد ۱۸، (قم: موسسه آل البيت (ع))
- ۲- طباطبائی یزدی، سید محمد کاظم، *عروه الوثقی*، جلد ۲، (قم: نشر موسسه السبیطین علیه السلام العالمیه، ۱۳۳۷ق)
- ۳- کلینی، یعقوب، *اصول کافی*، جلد ۲ (نشر دارالکتب الاسلامیه)
- ۴- اللیثی الواسطی، علی بن محمد، *عیون الجکم والمواعظ*، (قم: دارالحدیث، ۱۳۷۶)
- ۵- نجفی، حسن، *جواهر الکلام*، جلد ۴۱، (بیروت: نشر دارالاحیاء التراث العربی)